

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Syndrom zavrženého rodiče

Parental alienation syndrome

Vedoucí práce:
PhDr. ThDr. Václav Mitáš, Th.D.

Autor:
Karolína Brabcová

Praha 2010

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. ThDr. Václavu Mitášovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení bakalářské práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Syndrom zavrženého rodiče“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 10. června 2010

Karolína Brabcová

Anotace

Bakalářská práce na téma „Syndrom zavrženého rodiče“ se zaměřuje na oblast porozvodového rodičovství, s důrazem na teoretické zachycení problematiky syndromu zavrženého rodiče. Dalším cílem je poukázat na fenomén svěřování dítěte do výhradní péče matky, definovat rozdíly otcovství a mateřství po rozvodu, i možnosti alternativ ve výchově, a nabídnout informace, které mohou přispět k vnímání otců jako rovnocenných partnerů při soudních sporech. Závěrem je uveden teologický pohled na rodičovství, rozvod a postavení dětí v rodině, který může nabídnout jiné hledisko a skrze pastorační práci i jiné možnosti pomoci, než jaké jsou rodinám poskytovány v rámci sociálních služeb.

Annotation

Bachelor thesis on "parental alienation syndrome" focuses on parenthood after divorce, with emphasis on theoretical issues capturing parental alienation syndrome. Another aim is to highlight the phenomenon of delegation of sole custody mothers, differences define fatherhood and motherhood after divorce, the possibilities of alternatives in education and provide information that can contribute to the perception of fathers as equal partners in litigation. Finally is given a theological perspective on parenting, divorce, and the situation of children in the family who can offer a different perspective and through the pastoral work of other ways to help than those provided to families in social services.

Klíčová slova

Syndrom zavrženého rodiče, svěřování do výchovy, rozvod, mateřství, otcovství, neúplná rodina, pastorační práce, rodičovství po rozvodu, programování, dítě jako oběť syndromu zavrženého rodiče

Keywords

Parental alienation syndrome, child custody, divorce, motherhood, fatherhood, incomplete family, pastoral work, parenthood after divorce, programming, child as an victim parental aliention syndrome

Obsah

OBSAH	5
ÚVOD	9
1. RODINA	11
1. 1 RODINA V POSTMODERNÍ SPOLEČNOSTI.....	11
1. 1. 2 <i>Kulturní a hodnotová orientace rodiny</i>	11
1. 2 STRUKTURA RODINY.....	12
1. 3 INTERAKČNÍ VZORCE V RAMCI RODINY	12
1. 4 VÝVOJ RODINY.....	13
1. 5 HODNOCENÍ RODINY.....	13
1. 5. 1 <i>Funkčnost rodiny</i>	13
1. 6 TYPY SLUŽEB POSKYTOVANÝCH RODINÁM.....	14
1. 6. 1 <i>Krizové služby</i>	15
1. 6. 2 <i>Poradenské služby</i>	15
1. 6. 3 <i>Terapeutické služby</i>	15
1. 6. 4 <i>Preventivní programy</i>	16
2. OTCOVSTVÍ VERSUS MATEŘSTVÍ	17
2. 1 EKONOMICKÁ ÚSKALI SOUČASNÉHO RODIČOVSTVÍ	17
2. 2 SVEŘOVÁNÍ DÍTĚTE DO PÉČE.....	18
2. 2. 1 <i>Kult mateřství</i>	20
2. 3 OTCOVSTVÍ PO PARTNERSKEM ROZCHODU	22
2. 3. 1 <i>Role otce po rozchodu rodičovského páru</i>	22
2. 3. 2 <i>Otec jako živitel</i>	23
2. 3. 3 <i>Otec jako živitel a pečovatel</i>	24
2. 3. 4 <i>Výchovné styly otců</i>	24
2. 3. 5 <i>Otec jako blízký dítěte</i>	25
2. 4 MATEŘSTVÍ PO PARTNERSKÉM ROZCHODU.....	25
2. 4. 1 <i>Role matky po rozchodu rodičovského páru</i>	26
2. 4. 2 <i>Matka jako živitel a vychovatel</i>	26
2. 4. 3 <i>Matka bez výhradní péče</i>	27
3. SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE	28
3. 1 DEFINICE SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE.....	28
3. 2 ROZVOJ SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	29
3. 2. 1 <i>Rozvodové jedy</i>	29
3. 2. 2 <i>Hra se jmény</i>	30

3. 2. 3 <i>Selektivní pozornost</i>	30
3. 2. 4 <i>Přepisování historie</i>	30
3. 2. 5 <i>Náznaky, nářky a vykořisťování</i>	30
3. 2. 6 <i>Neoprávněné zásahy</i>	31
3. 3 MOTIVY SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	31
3. 4 DŮSLEDKY SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	32
3. 5 PROJEVY SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	32
3. 5. 1 <i>Kampaň nenávisti</i>	33
3. 5. 2 <i>Banální odůvodnění nenávisti</i>	33
3. 5. 3 <i>Křivá obvinění ze zneužívání</i>	33
3. 5. 4 <i>Polarizování rodičů: svatí a hříšníci</i>	34
3. 5. 5 <i>Papouškování výroků dospělých</i>	34
3. 5. 6 <i>Vyhlášení nezávislosti</i>	34
3. 6 SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE V ČESKÉ REPUBLICE	34
3. 7 DIAGNOSTIKA SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	35
3. 7. 1 <i>Kampaň za degradaci rodiče</i>	35
3. 7. 2 <i>Slabé, neodůvodněné či absurdní důvodného degradačních snah</i>	35
3. 7. 3 <i>Nepřítomnost, ambivalence</i>	36
3. 7. 4 <i>Fenomén „nezávislého“ myslitele</i>	36
3. 7. 5 <i>Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu</i>	36
3. 7. 6 <i>Nepřítomnost pocitu viny</i>	36
3. 7. 7 <i>Vypůjčené scénáře</i>	36
3. 7. 8 <i>Rozšířené nepřátelství a nenávist na rodinu zavrženého rodiče</i>	36
3. 8 STYK DÍTĚTE S DRUHÝM RODIČEM: NOVÝ POHLED NA STARÝ PROBLÉM	37
3. 9 BLÍŽŠÍ ANALÝZA MOŽNÝCH DŮVODŮ	38
3. 9. 1 <i>Triangulace</i>	39
3. 9. 2 <i>Pokrevní příbuzní</i>	39
3. 9. 3 <i>Korupce</i>	39
4. PREVENCE SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE	40
4. 1 SPOLEČNÁ A STŘÍDAVÁ PÉČE	40
4. 1. 2 <i>Střídavá péče z pohledu muže</i>	41
4. 1. 3 <i>Střídavá péče z pohledu ženy</i>	41
4. 1. 4 <i>Negativa střídavé péče</i>	42
4. 2 MEDIACE	42
4. 2. 1 <i>Způsoby mediace</i>	43

4. 2. 2 <i>Styly řešení konfliktů v rámci mediace</i>	43
4. 2. 3 <i>Principy a výhody mediace</i>	44
5. SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE V KONTEXTU TEOLOGIE A PASTORAČNÍ PRÁCE	45
5. 1 TEOLOGIE RODINY	45
5. 2 MANŽELSTVÍ	46
5. 3 ROZVOD	47
5. 4 RODIČE A DĚTI	48
5. 4. 1 <i>Práva a povinnosti rodičů</i>	48
5. 4. 2 <i>Povinnosti rodičů</i>	48
5. 4. 3 <i>Práva rodičů</i>	50
5. 5 PŘÍSTUPY K PASTORAČNÍMU PORADENSTVÍ	50
5. 5. 1 <i>Integrované sekulární přístupy</i>	50
5. 5. 2 <i>Křesťanské přístupy</i>	52
5. 6 PASTORAČNÍ PÉČE V SOCIÁLNÍ PRÁCI	53
5. 6. 1 <i>Stručná historie</i>	53
5. 6. 2 <i>Duchovní dimenze v sociální práci</i>	54
5. 6. 3 <i>Místo pastorační činnosti v sociální práci</i>	54
5. 6. 4 <i>Pastorační rozhovor jako základní forma péče</i>	54
5. 6. 5 <i>Pastorační péče s mládeží v těžkých životních situacích</i>	55
5. 6. 6 <i>Formalizační vliv některých volnočasových aktivit v rámci církvi</i>	56
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	61

Úvod

V bakalářské práci „Syndrom zavrženého rodiče“ jsem se snažila sumarizovat informace, které v užším kontextu zahrnují tematiku syndromu zavrženého rodiče, v širších souvislostech pak problematiku porozvodových vztahů obecně, se zaměřením na rodičovství po rozchodu rodičovského páru. Mým úsilím bylo mimo jiné zachytit proces uspořádání vztahů v rámci rozvodového řízení a po něm, popsat všechna jeho úskalí, i možné alternativy úpravy kontaktu dítěte s druhým rodičem. Neméně důležité bylo v rámci práce definovat osobu rodiče, okolnosti a prostředí, které svým charakterem mohou být živnou půdou pro rozvoj tohoto jevu.

Impulesem k napsání této práce byla dlouholetá dobrovolnická zkušenost získaná prostřednictvím práce s dětmi a mládeží. Během této praxe jsem se často setkávala s dětmi z neúplných rodin, žijícími pouze s jedním rodičem. Získané zkušenosti mi velmi pomohly vytvořit praktickou základnu, o kterou jsem se mohla opřít při tvoření teoretického konceptu práce. Dalším neméně významným důvodem pro zvolení tohoto tématu byl obecně rozšířený názor veřejnosti, který vyjadřuje, že děti patří maminkám!¹. V rámci bakalářské práce jsem se snažila o reflexi této situace, kdy je svěřování dítěte do výhradní péče otce zatíženo množstvím předsudků právě kvůli nedostatku informací.

Cílem práce je z části teoreticky zachytit tematiku syndromu zavrženého rodiče, formulovat příčiny, projevy a motivy tohoto jevu, a s ním související problematiku stereotypu svěřování dítěte do výhradní péče matky prakticky s vyloučením otce. Dalším z cílů je na základě dostupné odborné literatury porovnat vztah otcovství a mateřství. Mým úmyslem bylo zaměřit se na fakt, že i když se výchova otce a matky v některých aspektech liší, může být otec stejně dobrým rodičem jako matka, z čehož vyplývá, že by neměla být krácena jeho práva na svěření dítěte do péče jen na základě zažitých stereotypů.

Práce je rozdělena do pěti tematických celků, které svým charakterem dotváří souhrnný profil dané problematiky. První kapitola zahrnuje základní informace o rodině, vymezuje její strukturu, vývoj, charakteristiku a zabývá se interakcemi v rámci rodinných vztahů. Tento oddíl dále popisuje sociální práci s rodinou, charakterizovanou určitými typy sociálních služeb. Druhá kapitola porovnává různé aspekty mateřství a otcovství v kontextu porozvodového uspořádání, zabývá se rozdíly v prožívání rozvodu u mužů a žen a definuje jejich role. Třetí kapitola je svým charakterem stěžejní, neboť pojednává o tematické syndromu zavrženého rodiče. Obsahuje vymezení pojmu, techniky související se snahou programujícího

---

¹ reakce divačky v diskuzi na téma Péče dětí po rozvodu v pořadu Máte slovo, Česká televize, vysíláno 29. 1. 2009, zdroj: <http://www.ceskatelevize.cz/program/209572230800004.html?online=1>

rodiče odcizit dítě, motivy a důsledky tohoto jevu. Považuji za velmi důležité zahrnout do této kapitoly také jiný náhled na danou problematiku, obsahující výhrady ke Gardnerově interpretaci tohoto jevu. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na alternativní metody, které mohou zmírnit dopad rozvodu na jeho účastníky. Zahrnuje pojednání o mediaci, jako možné variantě řešení rozvodových konfliktů, dále obsahuje informace o společné a střídavé péči jako alternativě k tradičnímu uspořádání. Pátá kapitola zahrnuje teologický pohled na rodinu, manželství i rozvod a zakotvení pastorační péče při práci s rodinou v postmoderní společnosti.

Problematika syndromu zavrženého rodiče je v České republice prostřednictvím psychologa Eduarda Bakaláře známá již od poloviny 90. let. Přesto toto téma vzbuzuje u odborníků rozporuplné názory. Hlavní úskalí při psaní bakalářské práce jsme shledala v nedostatku odborné literatury, zabývající se tímto tématem. Při tvorbě této práce jsem vycházela zejména z děl Eduarda Bakaláře *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné* a *Rozvodová tematika a moderní psychologie* a z odborných článků, vydaných v časopise *Právo a rodina*. Ze zahraničních autorů jsem čerpala z knih amerického autora Richarda A. Warshaka *Revoluce v porozvodové péči o děti* a *Rozvodové jedy*.

1. RODINA

Rodina je z hlediska rozvoje dětské osobnosti nejvýznamnější sociální skupinou. Dítě přejímá hodnoty, normy a postoje právě prostřednictvím rodiny. Prostřednictvím dospělých osob, v raném dětství zejména matky, získává první sdělení o světě. Rodina pro dítě znamená mimo jiné zdroj jistoty a bezpečí, ale i informace o sobě samém, na jejichž základě si vytváří určité sebezpojetí, které je ovlivněno tím, jestli je pozitivně přijímáno, nebo nikoliv. Interakce v rámci rodiny a vztahy mezi jednotlivými členy slouží dítěti jako model, který napodobuje, a s kterým se může později identifikovat. Zejména v prvních deseti letech jsou rodiče pro dítě významnou autoritou, kterou nekriticky přijímá. Disharmonické rodinné prostředí deformuje do určité míry představu dítěte o realitě. Pozice dítěte v rámci rodinného systému i celkové uspořádání ovlivňuje jeho adaptaci na jiné sociální prostředí. Rodinné zázemí se může promítnout do psychické pohody jedince v dospělosti (Vágnerová, 2004, s. 45 – 46).

1. 1 Rodina v postmoderní společnosti

Rodiny v postmoderní společnosti jsou zakládány primárně kvůli uspokojování citových potřeb partnerů, nikoliv kvůli dětem. Vzhledem k tomu, že stabilita rodiny závisí na stabilitě partnerského vztahu, stala se rodina v dnešní době velmi křehkou institucí. Rozvod nebo narození dítěte mimo manželství, které byly dříve považovány za stigmatizující, se stávají běžnými.

Rodinné vztahy v západní společnosti zaznamenaly během 20. století mnoho změn, které spíše než individuální selhání jednotlivců odrážejí proměnu společnosti jako takové. Rodina je společenskou institucí a jako taková reflektuje stávající uspořádání hodnot dané společnosti (Matoušek, 2003).

1. 1. 2 Kulturní a hodnotová orientace rodiny

V rámci multikulturní společnosti se mohou objevit konflikty mezi kulturní orientací dané rodiny a kulturní orientací většinové společnosti. Tyto konflikty vycházejí mimo jiné z toho, že předchozí generace těchto rodin vyrůstaly v jiných společenských podmínkách než generace současná. V České republice se tato kulturní odlišnost týká zejména romských rodin, v západní Evropě zahrnuje hned několik etnických menšin. V rámci etnických menšin přijímají jejich příslušníci odlišné hodnoty, rozdíly mohou být např. v postavení mužů a žen, v rodinné hierarchii a soudržnosti. V rámci sociální práce je nezbytné tyto kulturní odlišnosti akceptovat.

I rodiny, pocházející ze stejného kulturního prostředí, se mohou lišit svou hodnotovou orientací, vycházející z rodinných zkušeností. D. Reiss (In Matoušek, 2003) používá pro soubor těchto norem výraz *rodinný kodex*, který zahrnuje modely chování typické pro danou rodinu. *Kodex* obsahuje i *rodinné legendy*, které zachycují situace, v nichž došlo ke konfliktu hodnot, včetně popisu řešení tohoto konfliktu.

1.2 Struktura rodiny

Rodina je v rámci struktury rodiny souborem několika subsystémů zahrnujících jednotlivce, dyády (např. manželský nebo rodičovský vztah (dyáda otec-dítě, matka-dítě)) a větší skupiny (sourozenci). Subsystémy vznikají jako generační spojení, spojení osob shodného pohlaví, nebo jsou založeny na přitažlivosti opačného pohlaví. Mohou vyjadřovat shodnost zájmů a hodnot. Rodinné subsystémy jsou od sebe odděleny hranicemi s různou propustností (optimální, nízkou nebo vysokou propustností). Každá rodina si udržuje určitou hranici od svého sociálního okolí. Povaha těchto hranic se může odrážet v tom, jakým způsobem rodina užívá své teritorium, dům nebo byt, ve kterém bydlí. Nepropustná hranice je charakterizována neangažovaností, velmi propustná souvisí se ztrátou nezávislosti a autonomie.

1.3 Interakční vzorce v rámci rodiny

Rodinné soužití v sobě zahrnuje interakce jednotlivých členů rodiny. Tyto interakce mohou obsahovat mnohé vzorce a stereotypy. Některé z nich mají povahu rituálů (např. rituál ukládání ke spánku), jsou nedílnou součástí každodenního života a usnadňují vzájemnou spolupráci jednotlivých členů rodiny. Jiné stereotypy však mohou vyvolávat konflikty a fixovat rodinné problémy.

Jednou z hlavních interakcí, probíhajících v rámci rodinného systému, je komunikace. Ve funkční rodině probíhá zpravidla bez problémů, sdělení je srozumitelné všem jejím členům. V komunikaci jsou v adekvátní míře zastoupeny také emoce. Účastníci komunikace mohou vyjádřit svůj názor, souhlas, případně nesouhlas. Teoretici rodinných interakcí věnují pozornost interakčním sekvencím, které vytvářejí nebo upevňují rodinné problémy a vyžadují přítomnost tzv. „obětního beránka“. Současný trend se zaměřuje na hledání těch sekvencí, které problémy řeší. Upouští se od pohledu na člena rodiny jako součástku rodinného systému. Komplexnější přístup nabízí náhled na rodinného příslušníka jako na jedince schopného svobodné volby a sebeurčení.

1. 4 Vývoj rodiny

V rámci svého vývoje prochází rodina jednotlivými vývojovými stádii, která jsou zpravidla definována přítomností dětí v rodině s ohledem na jejich věk. Přechody z jednoho stádia do druhého jsou doprovázeny náročnými událostmi, jako je narození prvního dítěte, odchod dítěte z rodiny, situace po rozvodu apod.

1. 5 Hodnocení rodiny

Matoušek (2003) nahlíží na hodnocení rodiny v *institucionálním kontextu*. Tento kontext je důležitý zejména z hlediska vymezení konkrétních sociálních služeb tak, aby byly adekvátní k sociální situaci, ve které se rodina nachází. Toto hledisko je vymezeno souborem očekávání jednotlivých účastníků, týkající se způsobu kontaktu i předpokládaného výsledku hodnocení rodiny. Očekávání jsou závislá na institucích, které se problematikou rodiny zabývají.

Matoušek (2003) rozděluje instituce podle toho, jaký a kým definovaný zájem byl podnětem ke kontaktování rodiny. Jedná se například o orgány státu reagující na informaci, že je dítě ohroženo chováním rodiny. V České republice se většina existujících institucí primárně orientuje na klienta – jednotlivce. Výjimku tvoří poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, kde se předpokládá spolupráce s oběma partnery, případně celou rodinou (Matoušek, 2003, s. 188 – 190).

1. 5. 1 Funkčnost rodiny

Podnět, který iniciuje šetření v rodině, se zpravidla týká dětí nebo dospívajících, méně často pak řeší problémy dospělých. Posuzování funkčnosti rodiny vyžaduje dlouhodobější a komplexnější přístup a klade vysoké nároky na profesionalitu sociálního pracovníka.

Při práci s rodinami je zřejmé, „že někde formuluje primární „objednávku“ stát ustavením příslušné služby a klienti (tj. rodiny) ji modifikují svými konkrétními potřebami. V jiných případech jsou zákazníci rodiny, které si službu dohodnou, v některých případech i zaplatí nebo si pomoc poskytnout bezplatně navzájem.“ (Matoušek, 2003, s. 190)

Hlavním zájmem dítěte je vyrůstat v úplné rodině. V tomto smyslu hovoří i zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který klade důraz na ozdravení rodinného prostředí. V praxi se však častěji než na ozdravení rodinného prostředí soustředí pozornost na deficit v plnění

zákonných povinností rodičů. Hledají se důvody, proč se rodiče nechtějí nebo nedovedou o dítě postarat.

V ideálním případě by sociální pracovník měl při hodnocení zastávat roli partnera, umět členům rodiny aktivně naslouchat, být empatický k stávající rodinné situaci. Rodina by měla dostat prostor k tomu, aby zformulovala své problémy vlastními silami.

Matoušek (2003) uvádí několik *ukazatelů funkcí rodiny*, které jsou pro profesionální hodnocení důležité, a to:

- kulturní a hodnotová orientace rodiny;
- nasycení základních potřeb jednotlivých členů rodiny (jídlo, ošacení, teplo, bezpečí, hygiena, soukromí);
- stav domácnosti z hlediska potřeb členů rodiny;
- funkčnost rodičovského systému (kvalita vztahu k dětem, v dimenzích akceptace, disciplína, angažovanost);
- ohraničení rodičovského systému vůči dětem;
- hodnocení vývoje dětí (zvláště s ohledem na emocionalitu a sociální vztahy, u školních dětí je významný i postoj ke škole a studijní výsledky);
- funkčnost manželského systému (emocionální bilance, existence sdílených zájmů, dlouhodobé konflikty a způsob jejich řešení);
- vztahy členů rodiny k širšímu příbuzenstvu;
- vztahy k institucím pro rodinu významným (místní úřady, zaměstnavatelé rodičů, školy atd.);
- jiné významné sociální vazby členů rodiny (sousedí, přátelé, zájmové kluby apod.);
- zaměstnání rodičů, jeho perspektiva, pracovní spokojenost;
- materiální zdroje, které má rodina k dispozici, a způsob rozhodování o nich;
- styl komunikace. (Matoušek, 2003, s. 192)

1. 6 Typy služeb poskytovaných rodinám

Matoušek (2003, s. 195 – 198) uvádí několik kritérií, podle kterých se rozlišují jednotlivé typy služeb, které jsou rodinám poskytovány. Podle *délky trvání* rozdělujeme služby na *krizové* a *dlouhodobé*. Z hlediska *prostředí*, v němž jsou služby praktikovány, rozeznáváme služby poskytované v *domově rodiny*, v *instituci specializované na práci*

s rodinou, v komunitním centru apod. V poslední době roste tendence poskytovat sociální služby v domácím prostředí rodiny.

Podle *užitých metod práce s rodinou* jsou služby klasifikovány jako *poradenství, odborně vedená terapie, svépomocné skupiny* aj. V některých případech se služby rozdělují na základě *podnětu, který inicioval práci s rodinou*. V takovýchto případech se jedná například o *ohrožení dítěte, ohrožení dospělého, rozvodovou situaci*.

Tyto služby vymezuje zákon o sociálních službách č. 108/2006.

1. 6. 1 Krizové služby

Krizová pomoc zahrnuje ambulantní nebo pobytové služby, které jsou poskytovány v situaci ohrožení dítěte nebo dospělého. Jde o služby krátkodobé, vyžadující okamžitou profesionální pomoc. Krizová centra, pracovníci krizové pomoci, úzce spolupracují s jinými institucemi, neboť v případě krizové intervence je často nezbytné využít návazných sociálních služeb. Součástí krizových služeb jsou azylová zařízení pro děti (Azylový dům P. Pittra pro děti), azylové domy pro matky s dětmi, krizová centra (Dětské krizové centrum) apod.

1. 6. 2 Poradenské služby

V rámci poradenských služeb se osobám v nepříznivé sociální situaci poskytují informace přispívající k řešení této situace. Základní poradenství je součástí všech sociálních služeb, na odborné poradenství se zaměřují specializované poradny (občanské poradny, manželské a rodinné poradny apod.). Poradenské služby zahrnují nejen poradenství, ale v rámci své působnosti nabízejí i zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, terapeutické činnosti a pomoc při posazování práv a zájmů. V kontextu rodinné problematiky může tato pomoc spočívat např. v řešení akutních problémů souvisejících s rozvodem.

1. 6. 3 Terapeutické služby

Terapeutické služby zahrnují služby, které mají charakter svépomocné a profesionálně vedené pomoci. Jsou poskytovány jak jednotlivcům, tak celým rodinám. Profesionalitu rodinné terapie v optimálním případě zaručuje předem podepsaná smlouva, ve které si účastníci terapie společně s terapeutem vymezí cíl sezení. Jasně definovaný cíl umožňuje formulovat kritéria, která mohou sloužit jako kontrola efektivity terapie. Terapeut může zároveň fungovat i jako průvodce v obtížné životní situaci.

1. 6. 4 Preventivní programy

Preventivní programy jsou zaměřeny na dlouhodobou spolupráci se vznikajícími rodinami, v nichž je vysoká pravděpodobnost vážných obtíží. Součástí preventivních programů je i tzv. raná péče v rámci níž se pracuje s rodinami s hendikepovanými dětmi. Kontakt sociálního pracovníka s rodinou je v rámci preventivního programu pravidelný a dlouhodobý.

2. OTCOVSTVÍ VERSUS MATEŘSTVÍ

Dopad zániku manželství na rodinu znamená nejen psychologickou a sociální zátěž, ale také zátěž ekonomickou. Pro rodiče s dětmi ve výhradní péči může nastalé porozvodové uspořádání znamenat výrazné snížení životní úrovně oproti době před rozvodem.

Jedním ze zásadních úskalí při posuzování svěření dítěte do péče může být fakt, že soud přihlíží k aktuálnímu uspořádání, při čemž nemůže zaručit, že stávající poměry budou pro dítě výhodné i v budoucnosti. Rodič, který je lépe schopen uspokojit potřeby svého dítěte nyní, nemusí být tohoto v nezměněné míře schopen i v budoucnosti.

Vztahy v rodině procházející rozvodem se pod vlivem náročné životní situace zpravidla mění, což se odráží zejména na vztahu mezi rodičem a dítětem, který v tomto období prochází velkými změnami. Výhradní péče otce ani výhradní péče matky neušetří dítě od bolesti rozvodu. V reakci na novou situaci se dítě může projevovat různě v závislosti na jeho věku a temperamentu. Rozvod může být provázen pocity hněvu, lítosti, obavy, zmatení apod. V následující kapitole si rozebereme nejen úskalí současného porozvodového rodičovství, ale i odlišnosti v pojetí výchovy ze strany otců a ze strany matek.

2. 1 Ekonomická úskalí současného rodičovství

Péče o dítě od jeho narození až do doby ekonomické samostatnosti může být pro rodinu velmi finančně náročná. Rozpad rodiny a její přeměna z úplné na neúplnou je proto v dnešní době posuzován se zřetelem na to, jak by o dítě mělo být postaráno, což souvisí mimo jiné s životní úrovní obyvatelstva dané země. V České republice změna životního stylu obyvatelstva od počátku devadesátých let předznamenala negativní populační vývoj (Poláková, 2003, s. 5 – 9).

V rámci pomoci rodinám s nezaopatřenými dětmi je potřeba snížit zátěž, která leží na jejich bedrech, zvláště tam, kde dochází ke kumulaci problémů a kde je míra problémů natolik vysoká, že vyžaduje: *„přehodnocení nejen obsahu a nástrojů rodinné politiky, ale v neposlední řadě politiky zaměstnanosti a bytové politiky, právě tak jako nepřímých nástrojů podpory rodin – prostřednictvím daňového systému a rodinné legislativy.“*

(Poláková, 2003, s. 6)

Jedním z významných faktorů ovlivňujících životní úroveň neúplných rodin je zažitá soudní praxe v rozhodování o výživném, kde se příliš neberou v úvahu reálné výdaje a struktura budoucí neúplné domácnosti.

Aby výživné korespondovalo s potřebami dítěte „v závislosti na rostoucích nákladech na děti v souvislosti s postupujícím věkem dětí“ (Poláková, 2003, s. 7) je nezbytné zajistit *valorizaci výživného*, kterou však v praxi nelze automaticky požadovat. Výživné by mělo být aktualizováno s přihlédnutím na výši příjmu platícího rodiče tak, aby se porozvodové uspořádání co nejméně negativně odrazilo na životní úrovni dítěte.

Nepříznivou životní situací, která může ohrozit všechny typy rodin, je *nejistota uplatnění na trhu práce*. Týká se nejen rodin s malými nebo dospívajícími dětmi, ale i rodin bezdětných. U matky-živitelky může ztěžovat uplatnění na trhu práce několikaletý odstup od plné pracovní činnosti, rozvolnění sociálních a pracovních kontaktů po nástupu na rodičovskou dovolenou. U některých profesí může delší doba strávená na rodičovské dovolené znamenat i ztrátu kvalifikace a s ní spojenou následnou rekvalifikaci.

Na pomoc rodinám s malými dětmi je třeba vytvořit *vhodné prostředí* pro přirozenou aktivizaci takovýchto skupin občanů. Dosažení tohoto stavu je podle Polákové (2003) mimo jiné možné pomocí: zajištění *flexibilní pracovní doby* pro rodiče a zejména pro ženy s malými dětmi, i pro ženy na rodičovské dovolené, formou zkrácených pracovních úvazků, dále *pojetí rodičovské dovolené*, které by umožňovalo střídání rodičů podle potřeby, *podpora rodiny* jednorázovou roční dávkou na školní potřeby dětí podle stupně vzdělání, *zavedení dávky na hlídání dítěte*, která by umožnila zkrátit dobu absence na pracovním trhu, *startovací bydlení* pro mladé rodiny, které dosud nemají prostředky. Pro podporu neúplných rodin a podporu osaměle vychovávající rodiče, navrhuje Poláková (2003) zavést zvláštní úlevy přídatkem nebo použitím *intenzivnějšího daňového zvýhodnění*.

2. 2 Svěřování dítěte do péče

Svěřování dítěte do výchovy upravuje novela zákona o rodině č. 91/1998 Sb., která stanovuje kritéria pro rozhodování soudu (§ 26 odst. 4 zákona o rodině). Za stěžejní kritérium je ve smyslu znění tohoto ustanovení považován „*zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti s ohledem na životní poměry rodičů ... Toto kritérium je obecně dlouhodobě přijímané a vyplývá z celkového kontextu právní úpravy vztahů mezi rodiči a dětmi i z Úmluvy o právech dítěte.*“

Dále § 26 odst. 4 ZOR stanovuje, že „*Soud by měl přihlédnout k citové orientaci dítěte a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnost rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti a odpovědnosti rodiče.*“

Bakalář (2006) ve své knize *Rozvodová problematika a moderní psychologie* uvádí deset kritérií pro posuzování kvality výchovných předpokladů rodičů, kterými jsou *osobnost rodiče, vztah rodiče k dítěti, charakter, morálka, struktura mravních norem rodiče, respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem, vztah dítěte k rodiči, vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role, úroveň vzdělání a inteligence rodiče, šíře rodinného zázemí, kontinuita prostředí pro dítě a socioekonomický status rodiče* (Bakalář, 2006, s. 17 – 25). Daná kritéria nelze nekriticky použít pro každou rodinu, je třeba nahlížet na dítě (i na rodiče) individuálně a při posuzování zohlednit věk a pohlaví dítěte, jeho zájmy apod.

Osobnost rodiče je nezbytně nutná k vývoji osobnosti dítěte, neboť rodič funguje pro dítě jako vzor. Pro jeho výchovu je vhodnější citově a psychosociálně zralý rodič, který se projevuje jako dobře fungující osobnost. Emoční labilita a nízká odolnost vůči stresu naopak šance na svěřeni dítěte do péče snižují, čím více psychopatie v osobnosti rodiče je, tím méně je vhodný k výchově dítěte. Práce posuzovatele ve většině případů není jednoduchá, neboť cílem motivovaného rodiče je prezentovat se v co nejpříznivějším světle.

Existují charakteristiky, které by při posuzování výchovných předpokladů rodiče neměly uniknout. Jedná se zejména o schopnost rodiče vytvořit si realistickou představu o dovednostech, vlastnostech a nedostacích nejen svého dítěte a sebe sama, ale i světa jako takového. Schopnost pochybovat sám o sobě, reflektovat svoje chování, vyznávat určité hodnoty a jednat v souladu s normami společnosti, ve které žije, je z hlediska rozhodování o svěřeni do péče velmi podstatná.

U *vztahu rodiče k dítěti* je základní úlohou pozorovatele rozpoznat, z jakých motivů rodičovská láska vychází. Jestli se jedná o lásku zdravou, zaměřenou na potřeby dítěte, nebo o lásku sobeckou, která slouží k uspokojení vlastních potřeb rodiče. Rodič by měl znát vnitřní svět svého dítěte (při testech rodiče odhadují, co by dítě na danou otázku mohlo odpovědět), měl by být schopný projevovat své city vůči dítěti nejen verbálně, ale i svým chováním a účastnit se základních aktivit péče o dítě (v tomto smyslu se zjišťuje, kdo vodí dítě do školy, kdo čte pohádky apod.). Souhrn těchto ukazatelů si klade za cíl zjistit zájem rodiče o dítě. Toto kritérium může znamenat určitý hendikep pro rodiče, který z důvodu ekonomického zajištění rodiny netráví s dítětem tolik času jako rodič na rodičovské dovolené.

K formování svého charakteru potřebuje dítě dobrý vzor, kterým je ve většině případů, zejména v raném dětství, jeden z rodičů. Posuzovatel vychází mimo jiné ze studia objektivních materiálů (např. rozvodového spisu), z chování rodičů během rozvodového řízení i z výsledků psychologických testů. Některé projevy chování však mohou být ovlivněny zvýšenou emoční labilitou, vyvolanou nastalou životní situací. Rodič může mít tendenci jednat nepřiměřeně, např. prezentovat sebe sama v tom nejpříznivějším světle a zdůrazňovat špatné vlastnosti bývalého partnera.

Oba rodiče by měli *respektovat právo dítěte stýkat se s druhým rodičem*, mimo jiné pro to, že rodič je pro dítě důležitý jako *vzor pro vytvoření nejen sociální, ale i sexuální role*. Umožnit dítěti se identifikovat s rodičem stejného pohlaví, i když nežijí po rozvodu ve společné domácnosti, je možné prostřednictvím kontaktu mezi nimi.

Dalším kritériem, ke kterému se přihlíží, je *vztah dítěte k rodiči*, kdy se zohledňuje, ke komu má dítě užší vztah. Paradoxně v některých případech může mít dítě vybudovány užší vazby k rodiči, jehož výchovné kvality jsou podprůměrné, například z toho důvodu, že byl tento rodič jedinou osobou, která byla dítěti po určitou dobu nablízku.

Určitou roli při posuzování hrají i aspekty jako *úroveň vzdělání a inteligence rodiče, šíře rodinného zázemí, kontinuita prostředí pro dítě a socioekonomický status rodiče*, které v širším kontextu nejsou nepodstatné, ale v korelaci s výše uvedenými je lze považovat za méně důležité.

Podle Bakaláře (2006) by se posuzovatelé (soudci, znalci, sociální pracovníci) při hodnocení výchovných předpokladů rodičů měli zaměřit především na vyšší hodnoty než na uspokojení primárních potřeb dítěte, jako je strava a bydlení. „*Protože tyto vyšší hodnoty jsou velmi důležité pro orientaci našeho myšlení, cítění i jednání.*“ (Bakalář, 2006, s. 27)

2. 2. 1. Kult mateřství

Kult mateřství je podle Matouška (2003) spojen s předsudkem sociálních pracovníků o tom, že matka je vhodnějším vychovatelem pro dítě než otec. V současné době je v České republice 6,8 % dětí svěřováno po rozvodu do péče otcům a 87,7 % matkám², bez ohledu na to, že existuje množství důkazů, že muži jsou schopni stejně dobře vychovávat děti jako ženy.

---

² zdroj: ročenka Ministerstva spravedlnosti České republiky za rok 2009, [on-line] [25. 4. 2010] Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

Určení doby kontaktu je soudem zpravidla vymezeno na jeden víkend v intervalu 14 dní, čímž se vztah mezi otcem a dítětem výrazně oslabuje (Matoušek, 2003, s. 99).

Svěřování dítěte do péče matky je společenský zvyk, který vznikl relativně nedávno. V dobách antického Říma byly děti podrobeny svým otcům a ti nad nimi měli neomezenou moc, mohli dokonce rozhodovat o tom, jestli prodají své dítě do otroctví nebo ho zabijí. V 18. století měly ženy jen málo práv a v manželství byly plně podřízeny mužům. Společnost považovala otce za přirozeného opatrovatele dětí, neboť to byl ve většině případů on, kdo je mohl finančně zajistit.

Teprve v průběhu dvacátého století se situace začala obracet ve prospěch matek. Soudci vycházeli z předpokladu, že malé děti mají specifické potřeby, které lépe dokážou uspokojit matky, než otcové. Matky se však stávaly opatrovatelkami dětí pouze na určitou dobu, a to zpravidla do čtyř až pěti let věku dítěte (tzv. hranice „útlého věku“), poté bylo dítě svěřeno otci. Bral se na zřetel fakt, že prvotní porozvodové uspořádání nemusí být optimální po celou dobu péče o nezaopatřené dítě, ale může se měnit v závislosti na jeho potřebách.

Hranice „útlého věku“ byla během doby posouvána a stala se důvodem pro svěřování dítěte jakéhokoli věku matkám do trvalé péče. Kolem roku 1920 bylo postavení žen trvale upevněno. Hlavním spouštěčem se stala průmyslová revoluce, která významně zasáhla do rodinného života a přispěla ke krizi rodiny. Muži se stěhovali z venkova do měst a děti, které již nebyly potřeba jako pracovní síla v zemědělství, ztrácely svou ekonomickou hodnotu. Zpočátku sice mohly pracovat v továrnách nebo dolech, později však práce mladších dětí byla zákonem zakázaná a práce starších omezena. Děti se tak stávaly finančním závazkem a muži je raději nechávali svým bývalým manželkám, než aby je museli živit sami.

V první polovině dvacátého století se začínají objevovat výroky soudu, které proklamují mateřskou lásku. *„Jedna z takových úvah z roku 1916 zní: „Mateřská láska je převládajícím rysem i u nejslabších žen a všeobecně převyšuje otcovské city vůči dětem. Dítě potřebuje mateřskou péči více než otcovskou. Z těchto důvodů se soudům přiči zbavit matku péče o jejich děti.“* (Warshak, 1996, s. 26)

Dříve se předpokládalo, že muži jsou lépe schopni ochránit a zabezpečit své děti, od 20. let 19. století jsou to však matky, které ve většině případů dostávají děti do péče. Dnešní postmoderní společnost nabízí více alternativ výchovy, například střídavou péči. Oproti minulosti se přihlíží k potřebám, v některých případech i k přání, dítěte. Jiné možnosti

automaticky neznamenají dramatické změny v tradičním pojetí matky-vychovatelky a otce-živitele, otevírají však nový prostor pro diskuzi.

2. 3 Otcovství po partnerském rozchodu

Warshak (1996) uvádí pozitiva a negativa, která s sebou přináší výhradní péče o dítě a která by měl rodič, v tomto případě otec, zvážít. Jedním z hlavních důvodů, který motivuje otce usilovat o svěřeni svých dětí do vlastní péče, je možnost denního kontaktu, kterou mu výhradní péče (do jisté míry i střídavá nebo společná péče) umožňuje. Rodič má šanci sdílet se svými dětmi každodenní starosti i radosti, včetně rituálů jako je čtení pohádky nebo společná snídaně. Odpadá pocit ztráty vyplývající ze skutečnosti, že by děti žily jinde, naopak vztah mezi rodičem a dětmi se může prohloubit. Otec může získat větší jistotu v rozhodování o věcech, které ovlivní život jeho dětí, což může u některých otců vést k posílení sebeúcty a identity rodiči. Naproti tomu může otec samoživitel čelit nepochopení ze strany nadřízeného v zaměstnání. Měl by si proto uvědomit, že může nastat rozpor mezi pracovními povinnostmi a odpovědností spojenou s péčí o děti. Měl by být ochoten omezit společenský život, akceptovat případnou nutnost dělat mnoho věcí najednou a nedostatek času na sebe i děti, zvláště pokud je bude vychovávat sám bez pomoci dalších osob. V takovýchto případech muži nejčastěji využívají pomoc vlastní matky, babičky dítěte (Warshak, 1996).

2. 3. 1 Role otce po rozchodu rodičovského páru

Základní definice charakterizuje otce jako rodiče mužského pohlaví. V rámci otcovství rozlišujeme tři role, a to roli biologickou, sociální a právní. Biologický otec je muž, který dítě zplodí, sociálním otcem je ten, kdo se o dítě dlouhodobě stará, kdo jej vychovává. Z hlediska právního ustanovení je otcem ten, komu náleží rodičovská odpovědnost, práva a povinnosti (ve smyslu ustanovení § 51 zákona o rodině se za otce dítěte narozeného v uzavřeném manželství považuje manžel matky). V ideálním případě by měly být všechny tři role propojeny, ne vždy však tomu tak je (Bakalář, 2002, s. 190).

Pečovat o děti a vychovávat je se považuje za doménu matek, proto někteří otcové po rozvodu na svoji roli dobrovolně rezignují a o děti neusilují. Na druhé straně v jejich chování hrají roli také praktické okolnosti, které s sebou výchova dítěte přináší. I přes nesnáze existuje skupina otců, která i přes nepřízeň veřejnosti usiluje o svěřeni dětí do péče.

Otcové i matky s výhradní péčí musí čelit stejným problémům a tlakům, muži mohou mít oproti ženám výhodu lepšího finančního ohodnocení, avšak nevýhodu negativních postojů společnosti, zejména ze strany některých úřadů.

2. 3. 2 Otec jako živitel

Role otce jako živitele rodiny je ve společnosti stále vnímána jako velmi důležitá, ne-li klíčová. Z výzkumu Dudové a Hastrmanové (2007, s. 20) vyplývá, že většina ze zkoumaného vzorku žen měla v určitém období placené zaměstnání. Vzhledem k tomuto poznatku nebyl tradiční model otec-živitel/matka-pečovatelka ve většině případu stoprocentně uplatňován po celou dobu trvání vztahu.

Materiální zajištění dětí ze strany otce prostřednictvím investice do vzdělání, zájmů i do společného bydlení se považuje za jednu z hlavních dimenzí otcovství. Ženin příspěvek do společného rozpočtu je zpravidla vnímán jako sekundární, hlavní břímě odpovědnosti za uživení rodiny spočívá na bedrech muže. Tento pohled zahrnuje jen určité typy rodin, v některých domácnostech je živitelem rodiny žena, nebo se na financování výdajů podílejí oba partneři stejnou měrou.

Po rozvodu role otce jako živitele zpravidla nabírá na důležitosti. Očekává se, že dál bude finančně podporovat svoje děti minimálně prostřednictvím stanoveného výživného. Otázka peněz se v mnoha případech stává předmětem konfliktu mezi rodiči. Tam, kde je kontakt otce s dětmi omezen, neprobíhá podle dohody nebo případně není uskutečňován vůbec, hrozí nebezpečí, že se původně pestrý repertoár otcovské role zredukuje pouze na dimenzi přispěvatele (Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 21 – 23).

„Je to o těch penězích, jestli už je pošlu dřív, jestli mu zaplatím soustředění. Jo, a ty prachy v tom dělaj svoje, to je další kapitola. Vždycky to tam visí a je to samozřejmě nepříjemný.“

Oldřich (synové 17 a 14 let, rozchod před 3 lety, nová partnerka bez soužití: podnikatel) (In Dudová, Hastrmanová, 2007, s. 23)

Otcové se k roli živitele mohou postavit různě, Dudová (2007) rozlišuje tři základní způsoby. Tyto tři způsoby jsou ovlivněny představou o rozdělení genderových rolí v rodině, spojené s obrazem živitele jako součásti otcovské role s přihlédnutím k faktu, kdo rozchod zavínil a proč.

První skupina otců je ochotna přispívat s přihlédnutím k tomu, že se na zabezpečení dítěte bude určitou měrou podílet i matka. Tato skupina svoji roli otce jako živitele přijímá, ale má k ní určité výhrady. Druhou, menší skupinu, tvoří muži, kteří roli otce živitele odmítají, neboť se obávají toho, že by se jejich úloha v životě dítěte mohla omezit pouze na posílání finančních prostředků. Třetí skupina se oproti dvěma předchozím nachází v nejnvýhodnější pozici. Otcové ze třetí skupiny svoji roli živitele akceptují a je pro ně hlavním smyslem naplnění otcovských povinností. Absence v domácnosti pro ně neznamena významnou změnu praxe. Tito otcové jsou v první řadě živiteli svých dětí.

2. 3. 3 Otec jako živitel a pečovatel

V současné době není péče o děti jen doménou žen, o čemž vypovídá přijetí některých nových opatření sociální politiky, např. modifikace rodičovské dovolené nebo ustanovení institutu střídavé výchovy po rozvodu rodičů. Role otce pečovatele zahrnuje oblast osobní péče o děti i o domácnost. Patří sem aktivity každodenního charakteru (příprava jídla, hygiena, ukládání ke spánku), ale i výjimečné události jako je návštěva lékaře.

Účast otců na péči může být ovlivňována a omezována jejich profesionální aktivitou. Její okolnosti, časová flexibilita a vytíženost, může mít podíl na tom, kolik času a energie tráví otec se svými dětmi. V prvních letech života muži do vztahu matky a dítěte příliš nezasahují a svou roli spatřují v jiných než pečovatelských aktivitách. Mohou se však zapojit v každodenních rituálech jako je ranní vstávání, vypravování do školky apod.

2. 3. 4 Výchovné styly otců

Po rozchodu se kontakty otce ve většině případů zredukuje na dobu stanovenou soudem, tedy na jeden víkend za 14 dní. Toto uspořádání klade na muže větší nároky, neboť kontakt probíhá bez přítomnosti bývalé partnerky. Návštěva dítěte znamená přizpůsobit se mu a postarat se o něj. Aktivita otců v rámci péče o děti je různá, *pečující otcové* jsou ochotní plně přijmout svoji roli a dokážou vynahradit dítěti absenci matky. *Otcové, kteří pomáhají*, byli i před rozvodem zvyklí se určitou měrou podílet na výchově dítěte a po rozchodu mají výhodu v tom, že mohou na tyto zvyklosti navázat. Třetí skupina *otcové, kteří o své děti nepečují*, naplňuje tradiční představu, že péče o děti náleží ženám. Po rozchodu otcové často využívají při výchově podporu ženské pomocnice (své vlastní matky, placené pečovatelky, nové partnerky).

2. 3. 5 Otec jako blízký dítěte

Blízkost zahrnuje citový vztah, jeho charakter i charakter trávení volného času, kdy nejen fyzická přítomnost a péče, ale i přímý a individualizovaný vztah je velmi důležitý. Blízkost otce a dítěte je formována trávením společného času, aktivní účastí na každodenních, ale i mimořádných situacích a je podporována vzájemnou komunikací, hlazením apod. Důležitá je i vzájemná dostupnost, kdy dítě ví, že se může na otce kdykoliv obrátit.

Po rozchodu může být tato důvěrnost mezi otcem a dítětem narušena zejména tím, že spolu zpravidla nesdílejí stejné bydliště a přicházejí tím o možnost každodenního kontaktu. Krokem k alespoň částečnému obnovení kontaktu s dítětem je snadná dostupnost, a to i prostřednictvím mobilního telefonu, nebo emailových zpráv. Děti by měly mít pocit, že mohou otce kdykoli požádat o pomoc, že jim bude k dispozici, i když není fyzicky přítomen.

2. 4 Mateřství po partnerském rozchodu

Matka, která dostane po rozvodu děti do své péče, se stává hlavou „neúplné“ rodiny, což je pro ni velmi náročná nejen společenská, ale i ekonomická role. Z hlediska společnosti může být obviňována, že zneužívá sociální dávky, že si svou roli zvolila dobrovolně. Osamělé matky mohou být hodnoceny jako nedostačující. Zvlášť tíživý může být rozvod pro matky, které si tuto situaci nevybraly a které byly s manželstvím spokojené. Nejen pro tyto matky bývá rozvod spojen s řadou negativních pocitů, jakými může být beznaděj, vztek, lítost apod.

V některých případech může být rozvod východiskem z nepříznivé životní situace a může přinést úlevu i za cenu úbytku finančních prostředků. Ženy, které rozvod iniciovaly, si zpravidla uvědomují, že neúplná rodina není tím nejlepším řešením. Zároveň je v některých případech rozvod jedinou cestou z rodinných problémů a znamená pro ně, v některých případech i pro jejich děti, nejvhodnější uspořádání stávající situace.

Rozchod může pro ženu znamenat určitý ekonomický „šok“, náhle se musí vyrovnat s rolí živitelky, přijmout zodpovědnost a zajistit péči o sebe i o své děti bez toho, aby děti výrazně nepocítily pokles životní úrovně, ke kterému zpravidla po rozchodu dochází. Pokud žena během vztahu spoléhala na ekonomické zajištění ze strany manžela a neměla své vlastní příjmy (což je ve většině partnerství běžné v době, kdy žena nastoupí na rodičovskou dovolenou), nebo byl její příjem nízký, může se po rozvodu ocitnout v krizové situaci. Tato situace může být důvodem, proč mnoho žen, které jsou ekonomicky závislé na partnerovi, oddalují rozvod, i když manželství formálně nefunguje. Kromě základních životních potřeb

jsou největší položkou v rodinném rozpočtu náklady na bydlení. Tíživou bytovou situaci proto rozvedené matky často řeší tak, že se spolu s dětmi nastěhují zpátky ke svým rodičům.

Kromě příjmů z vlastní činnosti je příspěvkem do rodinného rozpočtu částka výživného, kterou platí otec na své děti. Výše výživného je částka stanovená soudem, která se pohybuje okolo 1 - 3 tisíc. I když částka není velká, pokud otec nezaplatí nebo se s placením opozdí, znamená to pro rodinu komplikace. Vymahatelnost výživného je z praktického hlediska velmi obtížná, neboť český soudní systém předpokládá, že matka bude otce v první řadě urgovat sama.

Dalším problémem je, že soudem určená výše výživného je zahrnuta do příjmů domácnosti, které jsou rozhodující pro nárok na sociální dávky, a to i v případě, že otec výživné neplatí. Nezaplacené výživné se tím pádem stává překážkou při dosažení na dávky, na které by rodina jinak měla nárok. Peníze se v některých rodinách často stávají předmětem konfliktu, neboť neplacení výživného může být způsobem, jak partnera nebo partnerku potrestat.

Největším problémem nemusí být ani tak ekonomické strádání jako fakt, že se matky jako „samoživitelky“ musí v některých věcech spoléhat jen samy na sebe. S vývojem společnosti ženy získaly větší možnosti se rozvíjet i mimo rodinu, tyto změny však s sebou nesly mnohá úskalí. Postmoderní společnost nakládá na ženy velké nároky. Jejich úkolem je nejen zvládnout pracovní povinnosti, ale i péči o rodinu a domácnost. V úplné domácnosti si partneři mohou „domácí povinnosti“ rozdělit, v rozvedené rodině se však žena bez pomoci okolí (nového partnera, příbuzných) může dostat do koloběhu dřiny, kde jí nezbývá energie ani na sebe, ani na děti.

2. 4. 1 Role matky po rozchodu rodičovského páru

Ekonomicky aktivní matky musí plnit roli živitelky i pečovatelky zároveň, jejich organizace práce musí být přizpůsobena otevírací době školky. Tato práce v podstatě na dvě směny může být pro matku velmi fyzicky i psychicky náročná.

2. 4. 2 Matka jako živitel a vychovatel

Matky se zpravidla se snaží vynahradiť dítěti nepřítomnosti otce a volí takový přístup, který je jim nejpřirozenější. Podle Dudové a Hastrmanové (2007) jsou ve skupině

dotazovaných žen patrné dva směry, a to přístup *volnější a benevolentní*, sázející především na samostatnost dítěte a přístup *přísnější*, kdy se matka snaží nahradit autoritu otce.

Někteří otcové do výchovy dětí po rozvodu příliš nezasahují, pokud s dětmi neudržují pravidelné kontakty, nemají k tomu ani dostatek příležitostí. I při kontaktech jednou za dva týdny nemohou otcové výchovu dostatečně ovlivňovat, zvláště pokud nedokážou rodiče mezi sebou komunikovat. Otcové, kteří se po rozvodu o své děti příliš nezajímají, nemají důvod soudní uspořádání kritizovat. Otcové, kteří by rádi trávili se svými dětmi víc času, se mohou cítit limitováni. Je na dohodě obou rodičů, jakou měrou se budou na výchově dítěte po rozvodu podílet. Pokud tohoto nejsou schopni, ublíží tím především dítěti.

Ženy intenzivněji než muži řeší, jaké důsledky má rozchod na jejich děti, a snaží se jim zvýšenou péčí vynahradit to, o co během rozvodu přišly. I když pro ně nastalá situace může být velmi náročná, výchova a povinnost starat se o děti může být hnacím motorem, motivací k tomu, aby se vypořádali s náročnou životní situací.

Oproti rozvedeným otcům projevují rozvedené matky při výchově dětí mnohem více jistoty, i když ani tak to s naplněním své role nemají snadné.

2. 4. 3 Matka bez výhradní péče

Důvody toho, proč se matka vzdá výhradní péče o své děti, mohou být různé. Může tak učinit dobrovolně, nebo nedobrovolně na základě prohraného soudního sporu. V obou případech se tyto matky setkávají s negativní kritikou veřejnosti. Mohou být obviňovány z toho, že daly přednost kariéře a vlastní svobodě před dětmi.

U matek, které si tuto roli vybraly z vlastního uvážení a jednaly v nejlepším zájmu svých dětí, může s postupem času jejich volba vyvolávat pochybnosti o správnosti jejich rozhodnutí, mohou pociťovat stesk a pocit prázdnoty. Ženy, které mají podporu svého okolí, se cítí méně stresované, i když se svým rozhodnutím nemusí být vždy plně spokojeny.

3. SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE

3. 1 Definice syndromu zavrženého rodiče

Termín syndrom zavrženého rodiče (Parental alienation syndrom) začal používat v 80. letech 20. stol. americký psycholog a terapeut R. A. Gardner. V rámci své lékařské praxe se setkal s případy dětí, které pod vlivem jednoho z rodičů, bezdůvodně odmítaly, při sporech o opatrovnictví, styk s druhým rodičem. V České republice byl největším „propagátorem“ této problematiky psycholog Eduard Bakalář, který v roce 1996 přeložil do češtiny vybrané kapitoly ze stejnojmenné Gardnerovy knihy. Z jeho myšlenek vycházel i ve své vlastní publikaci, vydané v témže roce pod názvem *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Stejným tématem se zabývá ve svých knihách *Revoluce v porozvodové péči o děti a Rozvodové jedy* i americký autor R. A. Warshak (1996 a 2003).

Gardner (1996) definuje syndrom zavrženého rodiče jako *proces, kdy dítěti je vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané* (Gardner, 1996, s. 12). V praxi se nejedná o pouhé popouzení proti druhému rodiči, ale hraje zde roli řada dalších faktorů, např. prostředí, rodina, v němž dítě žije, ale i fakt, že se dítě na rozvoji syndromu samo podílí.

Samotné označení určitých projevů v chování dítěte za syndrom zavrženého rodiče, vyvolává nejednotné názory a konflikty mezi jednotlivými odborníky, jak u nás, tak v zahraničí. Ani ve Spojených státech, kde tento koncept vznikl, není díky určité kontroverzi jednoznačně přijímán. Vzhledem k tomu, že není zahrnut do mezinárodní klasifikace nemocí, nelze syndrom zavrženého rodiče odborně diagnostikovat. V této souvislosti kritici poukazují na fakt, že tento koncept může být zavádějící a snadno zneužitelný, neboť může vyjadřovat mocenské zájmy určité skupiny (především organizovaných skupin nespokojených otců).

Označení syndrom zavrženého rodiče je problematické samo o sobě, neboť vyvolává dojem, že jeden z rodičů, nese plnou vinu za současný stav věcí. Tento zúžený pohled nebere v potaz fakt, že viníkem nutně nemusí být jeden z rodičů, ale právě dlouhá historie nezvládnutých konfliktů a partnerské nespokojenosti. Dítě se pak vlivem vypjatých situací může přiklonit k otci nebo k matce ve snaze zabezpečit si alespoň částečnou jistotu a nepřijít rozvodem o přízeň obou rodičů. Nikoliv tedy aktivním popouzením jednoho z nich (Gjuričová, 2006, s. 5).

Smyslem této kapitoly, i celé práce, není ani nadsazovat, ani bagatelizovat problematiku závažného jevu podněcování dítěte jedním rodičem proti druhému. Je však nutné připustit, že používané termíny syndrom zavrženého rodiče, programující a zavržený rodič mohou vyznít jako zavádějící, neboť toto pojetí do určité míry zanedbává vývojovou vztahovou stránku problému a hledá konkrétního viníka tam, kde působí víc faktorů. Pro účely bakalářské jsou použity zejména proto, že umožňují lepší orientaci ve složité problematice porozvodových vztahů a jsou obsaženy v citované literatuře. U nás používaný překlad³ může v praxi představovat bariéru v odborné práci. Výraz zavržený rodič v některých případech situaci zbytečně vyostřuje a evokuje výše popsanou potřebu hledání viníka.

3. 2 Rozvoj syndromu zavrženého rodiče

3. 2. 1 Rozvodové jedy

Rozvod nemusí pro dítě nutně znamenat negativní zátěž. Záleží především na rodičích, jestli budou dítě zatahovat do svých sporů, nebo se ho budou snažit udržet co nejdál od bitevního pole rozvodového řízení. V situaci během nebo těsně po rozvodu je zásadním úkolem rodičů udržet křehkou rovnováhu a zajistit tak dítěti co nejstabilnější prostředí. Je nezbytné, aby rodiče před dítětem vystupovali jednotně a zbytečně toho druhého nekritizovali. Rodiče by neměli svalovat zodpovědnost za své problémy na dítě, tím méně ho nutit k tomu, aby se přiklonilo na stranu jednoho z nich.

Někteří rodiče záměrně používají nejrůznějších technik ve snaze dítě odcizit bývalému partnerovi nebo partnerce. Soubor těchto technik, zahrnující například pomlouvání nebo napadání, nazývá Warshak (2003) *rozvodové jedy*. Tažení proti druhému rodiči může postupem času zesilovat a přejít až v systematické programování dítěte. Warshak (2003) označuje programování jako *brainwashing*, s důrazem na zvyšující se úroveň negativního vlivu, který rodič na dítě vyvíjí.

Manipulující rodič využívá *rozvodové jedy* k tomu, aby záměrně zdeformoval skutečnost a dostal dítě na svou stranu. Warshak (2003) uvádí taktiky, které tyto rodiče mohou používat. Některé z těchto taktik si krátce popíšeme, jedná se o *hru se jmény, selektivní pozornost, přepisování historie, náznaky a narážky, vykořisťování a neoprávněný zásah*.

---

³ Český překlad se přesně neshoduje s Gardnerovým termínem „parental alienation syndrome“, kde výraz „alienation“ odpovídá českému ekvivalentu „odcizený“. Dá se říci, že pojem tím pádem pouze konstatuje skutečnost, že se rodič a dítě vzájemně odcizili. (Gjuričová, 2006, s. 5)

3. 2. 2 Hra se jmény

Způsob, jakým lidi oslovujeme, evokuje vztah, který k nim máme. Vhodně použité pejorativní označení bývalého partnera, vyslovené ve správnou chvíli, může dítě zmást a probudit v něm pocit nejistoty. Manipulativní rodič dokáže takovéto skutečnosti využít. Warshak (2003) tuto techniku popisuje jako tzv. *hru se jmény*.

Postupem času se může stát, že dítě přijímá hanlivé označení druhého rodiče do takové míry, že se s ním identifikuje. V některých případech rodič záměrně bagatelizuje důvěrnost oslovení „máma“ nebo „táta“ a nazývá druhého rodiče před dítětem zásadně křestním jménem.

3. 2. 3 Selektivní pozornost

Každý vztah dítě-rodič s sebou nese ambivalenci, konflikty i smíšené pocity. Pro manipulativního rodiče není nic snadnějšího, než této ambivalence využít. Zveličování a zaměřování se pouze na negativní vzpomínky z minulosti mohou vést u dítěte k postupnému vytěsnění všeho pozitivního, co se zavrženým rodičem souvisí. Stejně jako hezké vzpomínky se i rodič může dítěti úplně odcizit, být pro něj ztělesněním pouze negativních vzpomínek.

3. 2. 4 Přepisování historie

Překroucení skutečnosti, zveličování a očeňování druhého rodiče se zpravidla netýká jen přítomnosti, ale i minulosti. Úprava minulosti se v případě programujícího rodiče jeví jako účinná strategie. Programující rodič mění historii tak, aby vymazal všechny pozitivní vzpomínky na osobu druhého rodiče. Bagatelizuje nebo popírá příspěví druhého rodiče na výchově, zdůrazňuje, že se dítěti dostatečně nevěnuje. Takto ovlivněné děti, které měly s rodičem pěkný vztah, jsou schopny tvrdit, že si s otcem (matkou) nikdy společně nerozuměli.

3. 2. 5 Náznaky, narážky a vykořisťování

Sugesci nejnázne podléhají malé děti, rodič může dítěti snadno vnutit názor, že ten druhý je někdo, před kým je lepší mít se na pozoru. Verbálně projevená obava ze strany programujícího rodiče („Zdá se mi, že jsi z návštěvy u otce nesvůj, ale nemáš se čeho bát.“) může v dítěti vyvolat vnitřní pochybnosti ohledně otcova (matčina) charakteru. Nejen „dobře“ míněná upozornění a nahlas projevené názory, ale i gesta a chování mohou dítěti vsugerovat negativní pocity vůči druhému rodiči.

Manipulující rodič může dítě navádět k tomu, aby se nechalo druhým rodičem uplácat drahými dárky, které mohou být vnímány jako daň za kontakt. Postoj nárokové mentality není pouze vztah k druhému rodiči ale i charakter dítěte, vykořisťování se u něj může stát naprosto běžným způsobem jednání i v dospělosti.

3. 2. 6 Neoprávněné zásahy

Některé z výše uvedených technik jsou účinné pouze v případě, že dítě nemá se zavrženým rodičem dostatečný kontakt. Pokud se nepodaří programujícímu rodiči kontaktu zabránit, zbývá možnost tento kontakt co nejvíc znepríjemnit tzv. neoprávněnými zásahy, uskutečňovanými například prostřednictvím dlouhých telefonátů v době, kdy je dítě na návštěvě u druhého rodiče.

3. 3 Motivy syndromu zavrženého rodiče

Motivace programujícího rodiče zpravidla vychází z negativních stránek lidské povahy, zjištěné nastalou situací po rozvodu. Může se jednat o motiv pomsty, nenávisti, agrese a zoufalství, ale i o „potřebu vnějšího nepřítele“, který za selhání může. V těchto sporech je dítě bráno jako rukojmí, jeho legitimní nároky ani nároky druhého rodiče nejsou respektovány.

Programující rodič zpravidla ztotožňuje své potřeby a názory na bývalého partnera s potřebami dítěte. Takový rodič nedokáže rozlišit hranici mezi vlastními postoji a názory dítěte, často mluví a jedná v zájmu jich obou, bez toho, aby si s dítětem pokusil napřed promluvit. Takovéto *rozostření hranic* (Warshak, 1999) dává prostor k cílenému pomlouvání druhého rodiče. Negativní pocity, které prožívá vůči bývalému partnerovi, se mohou (a v ideálním případě mají) přenést na dítě. Dítě se může cítit zmatené a nejisté, když má být ve shodě s názorem svého rodiče, se kterým vnitřně nesouhlasí.

Motivy, které vedou programujícího rodiče k manipulujícímu chování, jsou podle Gardnera (1996) tyto: *pomsta, touha po moci, potřeba trestat partnera, nenávist a agrese pociťována vůči partnerovi, potřeba plně kontrolovat situaci po rozvodu, potřeba monopolní kontroly nad dítětem a jeho aktivitami a potřeba vnějšího nepřítele ve smyslu viníka všech těžkostí.*

Bakalář (2003) obdobně jako Gardner (1996) uvádí spektrum možných motivů popouzejícího rodiče, zahrnující mimo jiné *snahu zamezit úniku informací prostřednictvím*

dítěte k druhému rodiči, nezřízenou touhu po uplatnění vlastní moci, případně motiv pomsty za skutečná nebo fiktivní příkoří.

3. 4 Důsledky syndromu zavrženého rodiče

U dítěte s rozvinutým syndromem zavrženého rodiče dochází podle Bakaláře (2000) k níže popsaným důsledkům tohoto jevu:

1. Dítě ztratí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí

Ztráty se netýkají pouze hmotného zajištění, v některých případech ztrácí rodina svůj životní standard, výchovné a vzdělávací působení, přičemž se počítá s tím, že zavržený rodič by toto vše rád dítěti poskytl. Je k tomu motivován nejen vnějšími tlaky ze společnosti, ale také geneticky, kdy má silný zájem na úspěchu a štěstí svého dítěte.

2. U dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj

Dítě je často naváděno k tomu, aby potlačovalo původní pozitivní pocity k druhému rodiči, což může vést k potlačení emocí vůbec a následně ke vzniku psychopatologických symptomů. Dítě může vůči zavrženému rodiči bezdůvodně projevovat negativní emoce, například nenávist. Tyto projevy mohou vést ke ztrátě sebereflexe, kdy si dítě neuvědomuje, že svým chováním způsobuje druhému rodiči bolest.

3. U dítěte se zabrzdí a zdeformuje jeho psychosociální vývoj

Odchodem jednoho z rodičů dítě ztrácí model potřebný k převzetí sexuální identity a role. Chlapec má ztíženou možnost se přirozeně identifikovat se svým otcem, dívka schází otcovská předloha budoucího sexuálního partnera. Situace může být opačná v případě, že je programující osobou otec. Problém nastává ve chvíli, kdy zavržený rodič přestává v očích dítěte fungovat jako autorita. Odcizení ze strany dítěte se může přenést na širší příbuzenstvo, v obecné rovině může narušit vztah k autoritám vůbec.

3. 5 Projevy syndromu zavrženého rodiče

Warshak (2003) ve své knize *Rozvodové jedy* popisuje několik projevů, které jsou typické pro rodiče, snažící se odcizit dítě svému bývalému partnerovi. Mezi tyto projevy patří: *kampaň nenávisti, banální odůvodnění nenávisti, křivá obvinění ze zneužívání,*

polarizování rodičů, papouškování výroků dospělých a vyhlášení nezávislosti. Postupně si krátce rozebereme jednotlivé okruhy projevů.

3. 5. 1 Kampaň nenávisti

V rámci kampaně nenávisti dítě zahrnuje rodiče neadekvátní vlnou kritiky a nadávek. V takovémto případě je velmi nápadná změna v chování, dítě se projevuje vůči zavrhovanému rodiči velmi nepřátelsky až agresivně i v běžných situacích. Kampaň odcizování může mít v mírnější formě podobu vyhýbání se styku s rodičem, neudržování očního kontaktu, nezdravení apod.

3. 5. 2 Banální odůvodnění nenávisti

Nenávist vůči zavrhovanému rodiči se může v některých případech jevit jako neopodstatněná. To, že dítě nedokáže rozumně vysvětlit svůj zamítavý postoj, může poukazovat na iniciativu jednoho z rodičů. V některých případech dítě používá takové formulace, které nejsou v souladu s jeho věkem a rozumovými schopnostmi a které mohou znít z dětských úst absurdně („Nutil mě, abych si čistil zuby.“).

3. 5. 3 Křivá obvinění ze zneužívání

Někteří rodiče ve snaze dostat dítě do své výhradní péče neváhají použít zbraně toho nejtěžšího kalibru, jako jsou křivá obvinění ze zneužívání. Dítě může před soudem velmi věrohodně, s uvedením podrobných detailů, hovořit o týrání nebo sexuálním zneužívání ze strany jednoho z rodičů. V některých případech dítě (s přispěním druhého rodiče) vzneslo falešné obvinění s úmyslem nenáviděnému rodiči co nejvíc ublížit. Může nastat i situace, kdy je dítě opakovaným vyptáváním a manipulací dovedeno k tomu, že skutečně uvěří tomu, že se stalo obětí trestného činu. V takovémto případě může dítě prožívat stejné trauma jako skutečná oběť.

3. 5. 4 Polarizování rodičů: svatí a hříšníci

Obvykle dítě chová k oběma rodičům smíšené pocity. V případě syndromu zavrženého rodiče se situace dramaticky mění. Dítě si nedokáže vybavit žádnou hezkou vzpomínku na společně strávené chvíle, má potíže najít na druhém rodiči nějakou dobrou vlastnost. Milovaný rodič je vzorem všech ctností, zavrhovaný naopak ztělesněním všeho špatného. Gardner (1996) uvádí příklad této polarizace, kdy dítě reaguje na fotografii ze společné

dovolené slovy typu: „*Vůbec se mi tam nelíbilo, usmíval jsem se jen proto, abych nedostal nařezáno.*“ Z toho výroku může být vliv jednoho z rodičů na názor dítěte dobře patrný.

3. 5. 5 Papouškování výroků dospělých

Manipulované děti nejenže schvalují vše, co jejich milovaný rodič řekne, ale často nevědomě přebírají jeho slovník. Při vyjadřování svých názorů a postojů používají takové formulace, které neodpovídají jejich slovníku a vybočují z dětského jazyka. V rámci kritiky nenáviděného rodiče používají slova, která volí nebo by pravděpodobně volil jejich milovaný rodič.

3. 5. 6 Vyhlášení nezávislosti

Ačkoli je patrné, že některé výroky, názory a formulace dítěte mohou být ovlivněné aktivním působením druhého rodiče, jsou i přes to některé odcizené děti ochotny tvrdit, že to tak není. Takovéto děti zpravidla používají věty typu: „*Přišel jsem na to sám, nikdo mi neradil, co vám mám říkat.*“, a to i v případě, že si dítě svými výroky vzájemně protiřečí.

3. 6 Syndrom zavrženého rodiče v České republice

Z počátku byl termín syndrom zavrženého rodiče znám jen hrstce odborné veřejnosti, i když samotný jev popouzení jednoho rodiče proti druhému se ve sporech o opatrovnictví objevuje už delší dobu. V 70. letech byl proveden podrobnější výzkum na toto téma, který prokázal přímou závislost stupně maladaptace dítěte na míře jeho popouzení (Trnka In Bakalář, 2002, s. 110). V 80. letech Američan R. A. Gardner jako první popsal charakteristiky tohoto jevu a nazval je „parental alination syndrome“, tento termín, byl do češtiny přeložen jako „syndrom zavrženého rodiče“.

Problematiku syndromu zavrženého rodiče (SZR) shrnul Gardner do publikace Parental Allention Syndrome (1992, 1998), kde v jednotlivých kapitolách podrobně popsal specifika tohoto jevu, klinické symptomy SZR (u dítěte, programujícího rodiče, zavrženého rodiče), dále pak diagnostiku SZR pro pracovníky v oblasti duševního zdraví, rady pro soudce a advokáty. V roce 1996 iniciovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR vydání vybraných kapitol Gardnerovy knihy, což znamenalo jednu z prvních zmínek o této tematice v České republice. Problematika syndromu zavrženého rodiče se v polovině 90. let dostala zásluhou psychologa PhDr. Eduarda Bakaláře, Csc. do širšího povědomí odborné veřejnosti, a to nejen psychologů, ale i manželských poradců a soudních znalců. Koncept syndromu zavrženého

rodiče nebyl některými odborníky nikdy přijat, zejména pro své zavádějící a do jisté míry kontroverzní pojetí dané problematiky.

3. 7 Diagnostika syndromu zavrženého rodiče

V souvislosti s problematikou syndromu zavrženého rodiče se nejedná v pravém slova smyslu o diagnostiku, neboť koncept syndromu zavrženého rodiče není zahrnut v Mezinárodní klasifikaci nemocí, tudíž nemůže být odborně diagnostikován.

Gardner (1996) uvádí u SZR osm diagnostických kritérií, a to: *kampaň za degradaci rodiče, slabé a neodůvodněné či absurdní zdůvodňování, nepřítomnost ambivalence, fenomén „nezávislého“ myslitele, reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu, nepřítomnost pocitu viny, vypůjčené scénáře a rozšířené nepřátelství*. Všechna tato diagnostická kritéria se vyskytují ve třech stupních intenzity (*mírném, středním a těžkém*). Jednotlivá kritéria si krátce rozebereme v následujících podkapitolách.

3. 7. 1 Kampaň za degradaci rodiče

Ve smyslu *kampaně za degradaci rodiče* je dítě schopno podat výčet špatných vlastností i chování zavrženého rodiče. Některá obvinění mohou být odposlechnutá, jiná si dítě doplňuje samo. Projevy nenávisti by proto neměly být brány doslovně, dítě zpravidla pozitivní pocity k druhému rodiči nevědomě potlačuje. Při mírném stupni intenzity je výskyt *kampaně za degradaci rodiče* minimální, při středním stupni se tento jev projevuje mírně až zřetelné, v těžkých případech SZR je pak přítomnost degradujícího chování vůči druhému rodiči velmi intenzivní.

3. 7. 2 Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodnění degradačních snah

Slabé, neodůvodněné či absurdní zdůvodnění degradačních snah spočívá v tom, že dítě nedokáže, adekvátně svému věku a rozumových schopnostem, zdůvodnit negativní pocity vůči druhému rodiči ani důvod, proč se s ním nechce stýkat. Slabé odůvodňování je u mírného stupně SZR přítomno minimálně, u středního stupně se může objevit v některých případech. U třetího (těžkého) stupně může mít podobu četných absurdních racionalizací negativních postojů vůči druhému rodiči.

3. 7. 3 Nepřítomnost, ambivalence

Neovlivněné dítě dokáže rozlišit kladné i záporné vlastnosti u otce i matky. Z pohledu odcizeného dítěte má jeden z rodičů pouze dobré vlastnosti, druhý pouze špatné. U středního a těžkého stupně SZR odcizené dítě nerozlišuje u rodičů *žádnou ambivalenci*, manipulující rodič je dobrý, zavržený zlý.

3. 7. 4 Fenomén „nezávislého“ myslitele

Odcizené dítě vydává názor, že nechce vídat druhého rodiče, za svůj vlastní, i v případě, že by si kontakt přálo. Navíc je ve svém „vlastním“ názoru potvrzováno programujícím rodičem a chváleno za svou nezávislost. Tato *nezávislost* je zřetelně přítomná zejména u druhého a třetího stupně intenzity.

3. 7. 5 Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu

Při společném rozhovoru dítě vyjadřuje *reflexivní podporu programujícímu rodiči*, přičemž dětská argumentace a kritika vůči zavrženému rodiči je nedostačující. Toto kritérium souvisí zpravidla se středním a těžkým stupněm.

3. 7. 6. Nepřítomnost pocitu viny

Při středním a těžkém stupni intenzity SZR dítě dokáže projevit pocit viny jen minimálně nebo ho nedokáže projevit vůbec. Takové jednání může vést až k nepravdivému obvinění ze zneužívání. Dítě nedokáže reflektovat, že svých chováním druhému rodiči ubližuje, nedokáže projevit vděk za dárky, ani za placení výdajů.

3. 7. 7 Vypůjčené scénáře

Mnohá z dětských obvinění jsou reprodukcí toho, co slyší z úst manipulujícího rodiče (tzv. *vypůjčené scénáře*). Typické pro tyto výpovědi je, že obsahují takové výrazy, které by dítě v běžné řeči nepoužilo. *Vypůjčené scénáře* se vyskytují při středním a těžkém stupni intenzity SZR.

3. 7. 8 Rozšířené nepřátelství a nenávist na rodinu zavrženého rodiče

Nenávist dítěte zpravidla neulpí pouze na zavrženém rodiči, ale přesouvá se na celou širší rodinu z jeho strany. Z objektivního hlediska se tato nenávist jeví jako zcela

neodůvodněná, neboť širší rodina zpravidla nemá s rozvodem moc společného. Při těžkém stupni intenzity SZR dosahuje toto nepřátelství širokých rozměrů.

3. 8 Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém

V chování manipulujícího rodiče je možné vyzorovat určitý postoj k orgánům sociálně právní ochrany dětí a k soudům, které často nedokážou z různých důvodů dostatečně rychle a operativně reagovat na vzniklou situaci a nahrávají tak do karet právě manipulujícímu rodiči. I když řada odborníků je o problematice bránění kontaktu s dítětem ze strany jednoho z rodičů informována, je třeba zajistit těmto případům větší medializaci. Kdyby rodiče byli za své prohřešky důrazněji sankcionováni, problém by se snáz dostal do širšího povědomí a obdobným případům by se nenechával volný průběh.

Rozsudek opatrovnického soudu⁴ upravuje styk rodiče s dítětem v případě, že tak rodiče neučinili vzájemnou dohodou. Styk rodiče s dítětem, pokud spolu nežijí ve společné domácnosti, může probíhat bezproblémově nebo problémově bez ohledu na to, zda je nebo není vymezen soudem.

§ 31 zákona o rodině v 1. odst. definuje rodičovskou zodpovědnost takto:

1. Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností:

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,*
- b) při zastupování nezletilého dítěte,*
- c) při správě jeho jmění.*

V odst. 2 § 31 se uvádí, že *při výkonu práv a povinností, uvedených v odst. 1 jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající jeho stupni vývoje.* Ustanovení odst. 2 vychází z práv a povinností zakotvených v Úmluvě o právech dítěte⁵, která deklaruje v článku 3 *chránit zájmy dítěte tak, aby byl za všech okolností zabezpečen tzv. „nejlepší zájem“.* Článek 29 ukládá rodičům povinnost *směřovat výchovu dítěte k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání, rozumových a fyzických schopností, k přípravě na aktivní život v dospělosti při zdůraznění respektu k základním lidským právům a k posilování úcty ke svým rodičům.*

⁴ podle novely zákona o rodině č. 94/1963Sb. z roku 1998, musí rozsudek opatrovnického soudu předcházet rozsudku o rozvodu manželství

⁵ Úmluva je jako sdělení číslo 104/1991 Sb. součástí ústavního pořádku České republiky

§ 34 odst. 1 pak vymezuje z hlediska problematiky SZR velmi podstatnou informaci, a to, že rodičovská zodpovědnost náleží *oběma rodičům*.

Není-li styk dodržován, může soud uplatnit sankce proti tomu, kdo styk maří. V opatrovnickém řízení prostřednictvím ukládání sankcí, v trestním řízení při stíhání pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.

3. 9 Bližší analýza možných důvodů

V této podkapitole si vymezíme rizika nepřítomnosti druhého rodiče v prostředí, v němž dítě vyrůstá. Zaměříme se na možná nebezpečí související s bráněním kontaktu ze strany rodiče, který má dítě v péči, a na jejich prevenci. V modelové situaci použijeme příklad, kdy soud svěřil dítě do péče matky, i když otec také žádal o svěření (v případě obou rodičů nejsou přítomny žádné psychopatologie) (In Bakalář, Novák, 2003, s. 7- 10).

Rizika vývoje pro domácnost matka – dítě :

1. Matka může vážně onemocnět, utrpět úraz nebo dokonce zemřít.
2. Matka se stane závislou na návykových látkách (alkohol, drogy).
3. Matka „sklouzne“ na dráhu trestné činnosti a následkem toho je vězněna.
4. Domácnost matka – dítě může stihnout živelná pohroma (povodeň, požár atd.)
5. Domácnost matka – dítě může přijít o podstatnou část peněz (krádež, loupež atd.).

Pokud dítě udržuje láskyplný pravidelný vztah se svým otcem, riziko negativních dopadů jeho fyzické nepřítomnosti se sníží. Kromě výše uvedených rizik existují i další rizika, které nelze jednoduše zařadit pod jedno záhlaví. První dvě rizika (triangulace a pokrevní příbuzenstvo) se týkají jedince, následující třetí a čtvrté riziko (korupce a zatrpklost a zahořklost) posuzujeme v kontextu celé společnosti. Stejná rizika mohou samozřejmě potkat i domácnost otce s výhradní péčí.

3. 9. 1 Triangulace

Triangulace je důležitým procesem v rámci rodiny. Je žádoucí, aby dyáda matka-dítě byla postupem času rozšířena o přítomnost třetí blízké osoby, nejlépe otce. Tato přítomnost umožní dítěti mimo jiné nastoupit cestu k samostatnosti. Hlavním rizikem je, že v případě, není-li otec dítěti nablízku, proces triangulace vážne nebo se neuskuteční vůbec. Z tohoto důvodu může mít dítě potíže osvobodit se od symbiózy s matkou. Ve společnosti se pak setkáváme s jedinci, kteří jsou věkově dospělí, ale mentálně stále dětmi.

3. 9. 2 Pokrevní příbuzní

Rodiče jsou *pokrevními příbuznými* svého dítěte. Z hlediska stupně příbuznosti mají 50 % společných genů, tím pádem jsou pro dítě nejbližšími osobami. Onemocní-li dítě závažným onemocněním, vyžadujícím transplantaci, může být rodič, případně sourozenec, tím nejochotnějším potencionálním dárcem. Zpřetrháním kontaktů s jedním z rodičů může dítě o tuto možnost přijít.

3. 9. 3 Korupce

Problematika *korupce* je v české společnosti palčivým tématem. Nepostihuje pouze politiku, veřejnou správu a hospodářství, ale i celou společnost. V rozvodové problematice se téma korupce může objevit zejména tam, kde není soudně vymezen styk dítěte s rodiči a není stíháno jeho maření. Dítě, které má určitou moc nad tím, kdy se bude s rodiči stýkat, snadno zjistí, že jsou rodiče tímto způsobem manipulovatelní. Svoji přítomnost si může podmiňovat drahými dárky a jinými výhodami, de facto se tak nechává podplácet (korumpovat).

Dalším reálným problémem, který je přítomný s určitou latencí, jsou pocity rodiče, který se nemůže stýkat se svým dítětem. Rodič, který má rád své děti, se snaží je dobře vychovávat a trávit s nimi co nejvíc času. Po rozvodu se tato situace může změnit. Rodič bez výhradní péče nemůže se svými dětmi být tak často, jak by chtěl, přichází o starosti i radosti související s každodenními rituály. Rodič v podobné situaci se dostává do stresu, objevuje se u něj *zatrpklost vůči lidem a institucím*.

Maření styku s druhým rodičem je v praxi vymahatelné velmi obtížně. U odcizeného rodiče se může objevit pocit ztráty smyslu života, případně deprese jako reakce na danou situaci. Pocit neúspěchu v osobním životě může negativně ovlivnit společenský i pracovní život.

4. PREVENCE SYNDROMU ZAVRŽENÉHO RODIČE

4. 1 Společná péče a střídavá péče

Společná a střídavá péče byla ustanovena novelou zákona o rodině jako alternativa k tradiční výchově s výhradní péčí jednoho rodiče. Tyto alternativní metody kladou velké nároky na rodiče, vyžadují velkou míru vzájemné komunikace, spolupráce a pochopení mezi partnery. Rodiče, kteří se pro tento způsob uspořádání rozhodnou, musí prokázat oboustrannou schopnost navzájem ve výchově spolupracovat, pomáhat si a vycházet si vstříc. Při tomto uspořádání rodiče ztrácejí svou manželskou roli, rodičovská role jim však „zůstává“ v plném rozsahu.

Společná péče se v praxi vyskytuje minimálně, neboť vyžaduje, aby rodiče po rozvodu žili ve společné domácnosti (bytě nebo domě) a koordinovaně pečovali o dítě. Protože tento způsob výchovy je pro rodiče velmi náročný, doporučuje se, aby rozhodnutí soudu předcházela dohoda rodičů, a to nejen o způsobu péče ale i o výživném.

Střídavou výchovou se rozumí taková úprava péče o dítě, při níž se rodiče střídají obvykle v intervalu 2 – 4 týdnů, nebo v takovém intervalu, který si dohodnou sami nebo který je určen soudem. Při tomto uspořádání dítě žije sice ve dvou domácnostech, ale navštěvuje stejnou školu, stýká se svými kamarády apod.

Alternativní výchova znamená, že jsou oba rodiče oprávněni rozhodovat o důležitých záležitostech a aktivitách, týkajících se jejich dětí, např. vzdělávání. Čas, který dítě tráví s každým z rodičů, je rovnoměrněji rozložen než u tradičního uspořádání výhradní péče. Pokud jsou rodiče schopni vzájemně kooperovat a respektovat důležitost vztahu toho druhého pro jejich dítě, může toto uspořádání fungovat velmi dobře. V době po rozvodu, kdy to dítě nejvíce potřebuje, se mu tak dostane ujištění a podpora od obou rodičů, aniž by jeden byl větší autoritou než druhý.

Názory expertů na společnou a střídavou péči jsou různé. Jejich úspěšnost však závisí především na vyspělosti rodičů a osobnosti dítěte. Důležité je, aby si uspořádání přálo i samotné dítě, aby bylo ochotno a schopno přijmout změny životního stylu, které ze střídavé péče vyplývají (např. časté stěhování).

Novela zákona o rodině uvedená v tomto znění v časopise *Právo a rodina* v několika bodech vymezuje a upravuje podmínky společné nebo střídavé péče, která může být

ustanovena pouze tehdy, když: „1. **Oba rodiče** jsou způsobilí dítě vychovávat a mají o výchovu zájem. 2. Takováto úprava musí vycházet z **dohody rodičů** z jejich společné vůle a společného úsilí ...3. Je bezpodmínečně nutné, aby rodiče překonali pocity zklamání, křivdy, ublížení a někdy i nenávisti, které rozvodová situace přináší. Rodiče totiž spolu v těchto případech musí umět **komunikovat, spolupracovat**, být si vědomi nepostradatelnosti druhého partnera pro výchovu dětí... 4. Musí být schopni bez problémů navzájem plnit své **finanční závazky**...5. Musí mít základní předpoklady pro užití těchto způsobů úpravy poměrů nezletilých dětí, totiž u společné péče **společné bydliště** a u střídavé výchovy je nezbytné, aby rodiče měli **bydliště blízko u sebe**, aby dítě mohlo navštěvovat stejnou školu, stýkat se se stejným okruhem kamarádů a aby se mohlo věnovat svým mimoškolním aktivitám. Důležitým předpokladem pro vyslovení jednoho z těchto způsobů úpravy poměrů nezletilých dětí je **přání právě těchto dětí**.“ (Francová, 2003, s. 9 – 13)

4. 1. 2 Střídavá péče z pohledu muže

Výhradní péče výrazně redukuje vztah mezi druhým rodičem (zpravidla otcem) a dítětem. Předpokládá se, že soudem určené dva víkendy v měsíci stačí vynahradit zbylý ztracený čas. Rodič přijde o každodenní čas strávený s dítětem, který se mu snaží vynahradit ve stanovenou dobu. V rámci střídavé péče může rodič – otec prožívat s dítětem opravdovou blízkost, ke které může dojít jen při společném soužití. Z hlediska otce je lepší vyměnit návštěvu kina za sdílení každodenních starostí, rutinních činností a rituálů.

4. 1. 3 Střídavá péče z pohledu ženy

Střídavá péče umožňuje ženě udělat si čas sama pro sebe, neboť bývalý manžel na určitou dobu převezme zodpovědnost za péči o děti. Žena se může více věnovat svým zálibám, zaměstnání apod. než by tomu bylo v případě výhradní péče. Oproti matce samoživitelce je matka se střídavou péčí ve velké výhodě v tom, že může sdílet s otcem svých dětí zodpovědnost a nestává se tak hromosvodem pro hněv dítěte vyvolaný rozvodem. Matky v této pozici mohou být lepšími matkami právě proto, že nejsou matkami na plný úvazek.

Střídavá péče však pro některé matky může znamenat i pocit ohrožení, neboť vůči svým dětem ztrácejí výsadní postavení, v rámci něhož mohly bezvýhradně rozhodovat o tom, co se s dítětem bude dít. Druhý problém souvisí s prvním, v tomto případě se „mocenské ambice“ matky setkávají s nevolí otce, který nechce být považován za druhořadého rodiče.

Ženy, které před rozvodem byly v domácnosti a neměly zaměstnání mimo domov se v nepřítomnosti dětí mohou cítit osaměle, mohou nabýt dojmu, že tím ztrácí svoji identitu. Takováto žena může mít pocit, že přišla nejen o status manželky, ale i status matky, neboť péče o děti a jejich výchova byla pro ni hlavní náplní a smyslem života.

Jiným důvodem, proč matky nepodporují společnou výchovu, může být obava nebo nechuť svěřit děti svému bývalému manželovi. Tento postoj může nastat i v případě, kdy matka začne bránit kontaktu po tom, co se znovu provdá. Možnou komplikací může být fakt, kdy se žena může cítit ohrožená nikoli proto, že by otec měl mnoho kontaktu s dětmi, ale proto, že bude mít mnoho kontaktu s ní.

4. 1. 4 Negativa střídavé péče

Z pohledu kritiků může být střídavá péče problematická z toho důvodu, že klade velké nároky na spolupráci a komunikaci rodičů. Nabízí se otázka jak pár, který spolu nedokáže vyjít v manželství, bude schopen po rozvodu komunikovat a domluvit se na péči o děti. Hrozí, že se děti stanou pěšáky na bitevním poli rozezlených rodičů. Předpokládá se, že rodiče, kteří se rozhodnou pro střídavou péči, by měli být schopni spolu na určité úrovni komunikovat.

Dalším významným problémem by mohlo být narušení pocitu stability a bezpečí způsobené tím, že se dítě stěhuje od jednoho rodiče k druhému. Přizpůsobit se domácnosti otce a domácnosti matky může být pro dítě zpočátku obtížné. Dítě může být frustrované z toho, že nikde nezažívá pocit domova, že nenachází zázemí ani u jednoho z rodičů, zejména v případě, kdy jeden nebo oba z rodičů žijí ve společné domácnosti s novým partnerem, případně novými sourozenci.

4. 2 Mediace

Konflikty vznikají jako přirozená součást života, pramenící mimo jiné z odlišnosti názorů a očekávání jedinců. Zpravidla vytvářejí napjatou a nepříjemnou atmosféru. Mohou mít však i pozitivní význam, neboť pomáhají zažehnout jiskru ke změně a k přehodnocení vztahů v případě, je-li konflikt efektivně řešen.

V běžném životě lidé více či méně zvládají řešit spory vlastními silami, v některých případech se obracejí na soud. Rozhodnutí podložené soudem bývá zpravidla bráno jako spravedlivé a definitivní, problém nastává ve chvíli, kdy jedna ze stran není ochota rozsudek akceptovat, čímž se může rozpoutat kolotoč napětí, které se dále stupňuje a dotýká se nejen přímých

účastníků, ale i osob na nich závislých (v případě rozvodu rodičů a dětí). Mediace, jako alternativa k řešení sporů, může v nastalém porozvodovém uspořádání zprostředkovat východisko optimální pro obě strany (Matoušek, 2003, s. 135 – 149).

4. 2. 1 Způsoby mediace

Mediace pomáhá konstruktivně řešit konflikt prostřednictvím třetí osoby (mediátora), který celý proces mediace řídí. V rámci mediace mají obě strany možnost uvědomit si a porozumět vlastním důvodům a motivům, které ovlivňují jejich chování. Při mediaci je důležitá práce s emocemi, které s konfliktem přímo souvisí. Verbalizace emocí napomáhá identifikaci s nimi, podporuje jejich uznání a následné ustoupení do pozadí, za cenu aktivace racionálního uvažování. Aktéři se stávají přímými účastníky celého procesu mediace, za účelem toho, aby mohli přijmout odpovědnost za svá rozhodnutí. I když je metoda primárně zaměřena na budoucnost, pracuje i s minulostí. Minulost je důležitá pro pochopení současných potřeb a zájmů. V ideálním případě účastníci sporu mezi sebou uzavírají vzájemnou dohodu, která je pro obě strany závazná, i když se může v budoucnosti měnit podle potřeby.

Postupy mediace jsou stejné pro všechny účastníky, čas, problematika a závěry jsou však odlišné u každé mediační kauzy.

„Mediace je aktivní a strukturovaný proces, který je zaměřený na vytvoření praktické dohody konkrétního případu nebo sporu.“ (Matoušek, 2003, s. 135)

4. 2. 2 Styly řešení konfliktů v rámci mediace

Matoušek (2003) uvádí pět stylů řešení konfliktu, a to: *přizpůsobení se, prosazení se, únik, kompromis a dohodu (konsenzus)*. *Přizpůsobení se* je takový styl řešení, kdy se jeden z dvojice (zpravidla ten slabší) vzdá dobrovolně všech svých práv ve prospěch druhého. Naproti tomu styl řešení *prosazení se* volí takový jedinec, který se prosazuje zcela autoritativně a jehož jediným cílem je prosazení vlastních názorů na úkor druhého. *Únikem se* nazývá taková situace, kdy ani jeden z partnerů není schopen zaujmout stanovisko, o problémech mezi sebou nediskutují a odsouvají řešení na pozdější čas, což přispívá ke stísněné atmosféře. Dalším ze způsobu řešení je *kompromis*, kdy se obě strany dokážou domluvit na společném stanovisku za cenu zachování relativně dobrých vztahů.

Nejefektivnějším a zároveň nejnáročnějším způsobem je uzavření vzájemné *dohody*, která počítá nejen se současným stavem, ale i se stavem v budoucnosti. Pokud obě strany mají problémy se dohodnout, zaujmout stejné stanovisko nebo spolu vzájemně komunikovat vstupuje do procesu po souhlasu obou manželů třetí osoba, mediátor.

„Ten garantuje proces vyjednávání založený na porozumění rozdílům mezi vyřčenými stanovisky (pozicemi) stran a jejich skutečnými zájmy, které se strany snaží prostřednictvím prosazení svých stanovisek uspokojit.“ (Matoušek, 2003, s. 137)

4. 3. 2 Principy a výhody mediace

Proces mediace je charakterizován určitými specifickými procesy. Mezi tyto procesy patří: *nestrannost, vyváženost, neutralita a nezávislost*. *Nestrannost* mediátora je nezbytná proto, aby byl zabezpečen nezaujatý přístup k oběma stranám. Z hlediska *vyváženosti* jde o zabezpečení toho, aby oba účastníci dostali stejný čas a možnost vyjádřit se k předmětům jednání. Mediátor zaujímá ke klientům nehodnotící postoj, čímž potvrzuje svoji *neutralitu*. Mediátor respektuje názory a rozhodnutí obou stran a nesnaží se prosazovat svá vlastní řešení. V případě *nezávislosti* se bere v potaz vztah klientů k mediátorovi, který není finančně, ani jinak závislý na svých klientech ani s nimi není v příbuzenském vztahu.

Dodržování těchto principů napomáhá k tomu, aby obě strany nevnímali přítomnost třetí osoby rušivě a nereagovali na ni negativně. Výhodou mediace oproti soudnímu procesu je, že je méně nákladná a obvykle s sebou nenese takovou míru zátěže. Přímý kontakt umožňuje vytvářet řešení vyhovující oběma.

5. SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE V KONTEXTU TEOLOGIE A PASTORAČNÍ PRÁCE

„...Další důležitou věcí je vztah k rodiči, který od rodiny odešel. I když byl třeba otec dítěte sebehorší, je pro něj stále reálným tátou a ono k němu musí najít a neustále bude nacházet svůj vztah, který je nezbytný. I když může otec rušivým způsobem zasahovat do výchovy dítěte, nemůže být dítě postaveno do situace, jakoby otec neexistoval. Totéž platí o matce. Pokud jsou rozvedení rodiče schopni společně, tedy ve shodě a součinnosti, vychovávat své děti, je to velká výhoda.“ (Opatrný, 2006, s. 94)

Pátá kapitola ukazuje, že z hlediska teologie a pastorační práce náhled na stejnou tematiku nabízí jiný přístup a v některých případech i jiná řešení. I když se činnost sociálního pracovníka a pastora může na první pohled podobat, vykazuje určité odlišnosti, vycházející z individuálního přesvědčení.

V rámci této kapitoly si rozebereme teologický pohled na manželství a rodinu, které tvoří základ křesťanské víry. Ani rozvodová problematika nemůže být v rámci náboženských institucí nadále opomíjena, neboť se tento jev častěji vyskytuje i uvnitř církve a vyvstává proto potřeba, nastalou situaci reflektovat a zaujmout k ní z hlediska křesťanské víry určité stanovisko.

Na tematiku rozvodu, manželství a rodičovství navazuje podkapitola pojednávající o vztahu rodičů a dětí, o jejich právech a povinnostech. Závěr kapitoly podrobně charakterizuje pastorační činnost, její ukotvení v rámci sociální práce, zaměřující se na práci s ohroženou mládeží.

5. 1 Teologie rodiny

„Rodina je původní společenství. Jako zdroj nového lidského života je normálním a nejlepším prostředím, v němž se lidská osoba může zdravě tělesně i duševně vyvíjet. Mravní a náboženský život člověka a jeho schopnost milovat probouzí nejprve rodičovská láska. Skrze rodinu jakožto svou buňku se společnost udržuje a obnovuje.“ (Peshke, 2004, s. 476)

Mezi základní funkce rodiny patří funkce hospodářská, sociální, výchovná a reprodukční. Teologie tento základ doplňuje o funkci duchovní a spirituální, která může být v životě rodiny neméně důležitá, avšak z povědomí většinové společnosti se začíná vytrácet.

V teologii rodiny tedy nejde pouze o svátost manželství, sexualitu, partnerství, vztah rodičů k dětem, ale právě o utváření většího lidského společenství.

Rotter (2003) popisuje čtyři základní teologické aspekty rodiny – *hodnota lidské osoby, křesťanský pojem lásky, křesťanské pojetí sexuality, pojetí utrpení, viny a odpuštění*.

Jedinečná *hodnota lidské osoby* podle křesťanského pojetí vychází z toho, že člověk je stvořen Bohem a všichni jsou povoláni k věčné spáse. Právě onen požadavek povolání k věčné spáse deklaruje, že ačkoli je každý člověk jedinečný, všichni jsou si rovni. Každý život má být zachován, neboť může být cestou k Bohu.

Pojem *křesťanské lásky* není přesně vymezený, láska je principiálně otevřena pro druhé, pro ty, kteří ji potřebují, následující příkladu Ježíše Krista a jeho výroku: „Milujte se navzájem tak, jak jsem já miloval vás!“ (J 15,12).

V *křesťanském pojetí sexuality* se hovoří o tom, že pohlavní naplnění není nejvyšším smyslem lidské existence. Příkladem může být Ježíš, který se zřekl manželství kvůli nebeskému království (Mt 19,12).

Pojetí *utrpení, viny a odpuštění* souvisí s poklesky a hříšností, která člověka během partnerského vztahu provází. Je nutné snášet utrpení a umět odpouštět, aby i nám se dostalo odpuštění (Mt 16,24). Křesťan je vzýván k tomu, aby následoval Ježíše a vzal na sebe svůj kříž (Mt 16,24). (Rotter. 2003, s. 21 – 23)

„*Rodina je místem, kde člověk získává první vidění světa a pochopení okolního světa. V něm je mu poprvé vštěpována nesobeckost vzájemné lásky. „Oběma nejdůležitějším ctnostem, lásce k bližnímu a spravedlnosti, se člověk učí především v rodině. K nim se přidávají další dvě nejdůležitější sociální ctnosti, správná poslušnost a správné přikazování (...). Člověk se v rodině musí naučit obojí, poslouchat i přikazovat, aby byl schopen dát autoritě ve společnosti formu slučitelnou s důstojností a právy lidské osoby.“* (Peshke, 2004, s. 478)

5. 2 Manželství

„*V manželství se muž a žena spojují do společenství způsobilého dát jim oběma bezpečí a domov, zplodit a vychovat potomstvo.“* (Peshke, 2004, s. 415)

Peschke (2003) uvádí dvě základní posláním, které by křesťanské manželství mělo splňovat a které souvisí nebo mohou souviset s tematikou odcizení dítěte – *plození a výchova*

děti a vzájemná pomoc a doplňování v lásce. Bez těchto složek, by křesťanské manželství nemohlo být naplněno.

Děti jsou tím největším darem, který můžeme dostat. Oba rodiče by se proto měli snažit, aby jejich děti vyrůstaly v prostředí, kde se mohou optimálně rozvíjet tak, aby předali budoucí generaci hodnoty a morální ponaučení, v prostředí plném lásky a pochopení. Tím, že manželé dávají nový život a vychovávají své děti, stávají se spolupracovníky lásky Boha stvořitele (Gn 50). Boží požehnání pak prvnímu páru slibuje manželství plodnost po všechny věky ve smyslu výroku: „Plodte a množte se“ (Gn 1,28).

Vzájemná pomoc vychází z vyprávění o zahradě Eden, z knihy Genesis, a byla důvodem, proč Bůh daroval muži ženu se slovy: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou“ (Gn 1,28). „Proto opustí muž svého otce a matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem.“ (Gn 2,23n). Právě ona jednota, jedno tělo zdůrazňuje vzájemnou souhru a doplňování partnerů uskutečněnou v manželství. Vzájemnou pomoc a solidaritu si partneři projevují nejen v dobách šťastných, ale i ve chvílích utrpení a bolesti.

5. 3 Rozvod

Z povahy křesťanství vycházejí čtyři důvody, které hovoří proti rozluce manželství – *dobro manželů, dobro jejich dětí a dobro společnosti.* Čtvrtý důvod vyplývá ze *svátostné povahy křesťanského manželství* (Peschke 2004). Manželé se v rámci manželství mohou jeden druhému plně darovat, a zejména v těžkých situacích být si vzájemnou oporou. Jistota o nerozlučnosti manželského svazku je silným motivem k udržování manželské věrnosti a lásky. V kontextu problematiky syndromu zavrženého rodiče je podstatný zejména druhý důvod – kdy manželé mají mít na paměti především dobro svých dětí. „*Nikdo netrpí rozvodem rodičů víc než děti (...)* Stávají se obětí zájmů nebo nálad svých rodičů. Rozvod vnímají jako zavržení ze strany rodičů.“ (Peschke, 2004, s. 427)

Rodina je základem státu, a proto je její fungování prospěšné pro společnost jako takovou, neboť jen rodina může pomoci vychovat novou generaci. Stát a společnost by se měla zasadit o to, aby pomohla rodinám v krizových situacích, ať už prostřednictvím školní výchovy nebo manželského poradenství.

Ustanovením *svátostné povahy manželství* je třeba věnovat víc prostoru, neboť její teologickou povahou se od ostatních důvodů odlišuje. Vychází ze svátostné podstaty manželství, která je platná pro všechny křesťany, a která pravděpodobně nevěřícího člověka

nechává chladným. Možnost rozvodu, ustanovenou Mojžíšem, zrušil Kristus. Podle listu Efezským (5,21-33) má být žena oddána muži tak, jako je církev oddána Kristu a muži mají milovat své ženy, jako Kristus miluje církev. Pro manžele, kteří přijali svůj svazek a učinili ho svátostí pro svět, je závazné nedopustit, aby manželství muselo být ukončeno.

5. 4 Rodiče a děti

5. 4. 1 Práva a povinnosti rodičů

Povinnost rodičů starat se o své děti vyplývá ze skutečnosti, že je přivedli na svět. Dítě přichází na svět zcela bezmocné, úloha rodičů, jako opatrovníků mladé lidské bytosti, je proto naprosto nezpochybnitelná. Rodiče mají za úkol dítě nejen živit, ale pomáhat mu, být mu průvodcem v jeho duševním i duchovním vývoji. Autorita rodičů je dítěti nejbližší, jsou pro něj vzorem a vštěpují mu normy a hodnoty platné nejen v rámci rodiny, ale i ve společnosti. Z této studnice může dítě čerpat po celý zbytek života a ani stát ani církev nedokáže úlohu rodičů a pevného rodinného zázemí plně nahradit.

Protože dítě pochází od obou rodičů, oba mají stejné povinnosti a práva v rámci naplnění svých rolí, které se částečně zakládají na povaze otcovství a mateřství i na zvyklostech společnosti.

Práva k dítěti nejsou ničím samozřejmým a rodiče je mohou v závažných případech (např. zanedbávání, týrání, sexuální zneužívání) ztratit. Ztráta rodičovských práv však automaticky neznamená ztrátu rodičovských povinností, která nabývají na významu zejména v kontextu krizových situací, např. rozvodu. (Peshke, 2004, s. 482)

5. 4. 2 Povinnosti rodičů

Peshke (2003) uvádí tři základní pilíře povinností rodičů ve vztahu k dítěti. Jedná se o *dobře spořádanou lásku, péči o život, zdraví a materiální blaho a výchovu* (Peshke, 2004, s. 483 – 487).

Dobře spořádaná láska. Láska je základem vztahu mezi rodičem a dítětem a je také jednou ze základních rodičovských povinností. Mnoho rodičů projevuje ke svým dětem lásku trvaleji a pevněji než je tomu naopak. Přesto vyrůstají děti, které byly od svých rodičů odloučeny nebo se jim odcizily v domově bez lásky. Láska je z hlediska křesťanství základním kamenem evangelia.

„Nestačí však toto slovo vyslovit. Musí se stát tělem, vyžaduje činy lásky, aby se milované osobě lidskými způsoby dokázalo, že je skutečně milována. Každá osoba zakouší to, že je milována, obvykle (třeba ne vždy) v rodině.“ (Molinski In Peshke, 2004, s. 482)

Zásadním úkolem pro rodiče je dát svému dítěti takové množství lásky, které potřebuje. I když disciplína a pravidla jsou potřeba, přehnané požadavky, kritika a málo uznání mají zpravidla opačný efekt. Přílišné napomínání nevede k nápravě, vyvolá spíše hněv a odpor k autoritě. Naopak rozmazlování znemožňuje dítěti se v pozdějším životě vyrovnat s životními obtížemi, osamostatnit se, integrovat se do kolektivu.

Je důležité, aby rodiče před dítětem zastávali jednotný postoj a ve svých výchovných postupech si neprotiřečili. Tím, jak se chovají k sobě navzájem, dítěti, možná nevědomě, předávají určitý model chování. Právě z jejich příkladu si bere, jak komunikovat s druhými, jak řešit konflikty. Svým chováním dítě nastavuje zrcadlo svým rodičům.

Péče o život, zdraví a materiální blaho. Péče o život, zdraví a materiální blaho nezačíná okamžikem zrození, ale již dříve, v prenatálním období. Zejména pro matku je důležité, aby během celého těhotenství dodržovala určité zásady, zejména aby nepožívala alkohol, nebrala drogy a vyhýbala se nadměrné psychické i fyzické zátěži. Rodiče přijímající svoji roli zodpovědně vědí, že i materiální zázemí je pro dítě důležité do té doby, než vyletí z rodného hnízda a založí si vlastní domov.

Jednou ze součástí rodinného života, jeho základním kamenem, je vztah obou rodičů, manželství. Mnoho rodin se dostává do chudoby z důvodu rozpadu manželství. Tuto myšlenku, tolik vlastní mnoha křesťanům, dobře vystihuje jeden výrok za všechny: *„Myslím si, že pro svou rodinu mohu udělat spoustu věcí – ale to největší, co mohu udělat pro své čtyři děti je, že budu milovat jejich matku.“* (Regier In Peshke, 2004)

Výchova. Rodiče, kteří vychovávají své děti podle svého nejlepšího přesvědčení, dbají rovněž i o duchovní rozlet svých potomků. Skrze rodiče, který slouží dítěti jako vzor, se dítě učí poznávat svět, rozlišovat mezi dobrým a zlým. Jak už bylo řečeno, tato funkce je nezastupitelná a institucionálně nenahraditelná školou, ústavem ani církví. Výchova, včetně výchovy k víře, by měla spočívat z větší části na bedrech rodiny. Jen v případě, že rodiče nedokážou své povinnosti plnit, by dítě mělo být z jejich péče odejmuto.

5. 4. 3 Práva rodičů

Základním právem ve vztahu rodiče a dítěte je oprávnění rozhodovat v mezích své kompetence za dítě do doby jeho zletilosti. Hnací silou, která rodiče k možnosti rozhodovat o svých dětech predisponuje, je právě ona rodičovská láska. Dobří rodiče vědí, co je pro jejich dítě nejlepší, ale měli by si uvědomit, že jejich moc vůči dítěti není neomezená a má určité hranice.

Rodiče nemají nad dětmi absolutní moc, neměli by proto zneužívat rodičovské autority. Rodiče stejně jako děti mají svá práva. Je třeba brát do určité míry dítě jako partnera a ponechat mu adekvátní míru svobody, a to i ve věcech víry. Základem víry by mělo být osobní přesvědčení, proto by rodiče měli svému dítěti umožnit, aby se v určitém věku rozhodlo, jakou cestou se vydá.

5. 5 Přístupy k pastoračnímu poradenství

Pastorační poradenství slouží jako pomoc věřícím, kteří se ocitli v nelehké životní situaci. V souvislosti s problematikou rozvodu to může být pomoc dítěti, které neví, jak se vypořádat s nastalou situací a událostmi kolem rozchodu rodičů.

Základem pastorační teologie nejsou, na rozdíl od psychologie, techniky a teorie, ale osobnost pastýře. Z křesťanského hlediska je dobrý pastýř ten, který splňuje všechna mravní kritéria a jehož příkladu je hodno následovat. „*Dobrý pastýř nejprve musí sám následovat cele Krista, žít Boží Slovo a život prosytit evangeliem.*“ (Raus, 2004, s. 28 – 29)

Pastorační teologie vychází z poznatků psychologie, které naplňuje novým obsahem a zasazuje je do kontextu biblického pohledu na člověka. Bible jako Boží slovo je považována za základ, poznatky psychologie pak po náležitém kritickém zhodnocení slouží jako pomůcka.

Obecně lze definovat dvě velké skupiny přístupů, první skupina přímo vychází z psychologie a zahrnuje její přístupy do teologického kontextu. Druhá skupina zahrnuje přístupy, které vycházejí z biblických a křesťanských zdrojů (Raus, 2004, s. 28 – 30).

5. 5. 1 Integrované sekulární přístupy

Psychodynamické terapie. Psychodynamická terapie se vyvinula z psychoanalýzy. Překračuje rámec Freudovské analýzy a její striktní přístup nahrazuje novými myšlenkami. Je

zaměřena nikoliv na přímé snížení úzkostnosti, ale spíše na vybudování osobnosti, která má mimo jiné dobrou schopnost úzkost snášet. Postupně umožňuje zvědomění nevědomých konfliktů a jejich řešení. To pomáhá úzkostnému člověku osvobodit se od závislosti na druhých, uvědomit si svoji hodnotu, naučit se odvaze postavit se za sebe. Klade důraz na interakci mezi klientem a terapeutem na to, co se v rámci vztahu odehrává. Stejně jako u psychoanalýzy je kladen důraz na události raného dětství, které mají sloužit jako klíč k pochopení klientových stávajících problémů.

Pro křesťany je na tomto přístupu atraktivní právě vidina vztahu, který nabízí možnost ve vedení vztahu s Bohem, který je jediný skutečný a stálý, ať se s námi děje cokoli. Některá témata vycházející z psychoanalýzy mohou být pro věřící problematická. Jedná se zejména o Freudovu přílišnou pozornost věnovanou sexualitě a sexuálnímu pudu. Avšak i tyto složky je třeba brát při pastorači v potaz jako součást běžného života.

Kognitivní terapie. Kognitivní terapie, též kognitivně – behaviorální terapie, vychází z předpokladu, že chování člověka není pouze slepou reakcí na podnět, ale že je řízeno kognitivním zpracováním podnětové situace. Terapeut sleduje nejen chování klienta, ale i způsob jeho uvažování o situacích, do kterých se běžně dostává, i o sobě samém. Pomáhá mu získat nadhled nad vlastními obtížemi a možnost své chování přehodnotit. Podstata kognitivní terapie spočívá v tom, že změnou uvažování se změní emoce a následně se odstraní problém (Matoušek, 2003, s. 90 – 99).

Bible na několika místech hovoří o mysli a podněcuje k tomu, abychom milovali Boha celou svou myslí. Pravý křesťan se musí zamyslet nad tím, jestli to, v co věří, je skutečně postavené na Božím Slově, neboť slovo, produkuje emoce, které mohou měnit život.

Rodinné systémy. Rodinná terapie nepracuje pouze s jedincem, ale zaměřuje se na vztahy rodině. Předpokládá, že jedinec funguje v určitém systému (rodině). Zkoumá interakci mezi jednotlivci a jinými subsystemy rodiny (manželský, rodičovský a sourozenecký). Předpokládá se, že pokud se u někoho projeví určitý symptom, je nemocný celý systém. Symptom je jen způsob, kterým se problém zviditelňuje.

„Každý systém se pokouší udržet status quo. Proto léčba spočívá právě v tom, dokázat dosáhnout změny a vychýlit rodinný systém z polohy, která udržuje symptom, do nerovnovážného stavu s tím, že se předpokládá, že systém sám zaujme novou homeostázu, která bude lepší než předchozí.“ (Raus, 2004, s. 34)

Rodinné systémy korespondují s Biblií zejména v místech, kde se hovoří o stvoření pro společenství. Z hlediska křesťanství není kladen takový důraz na individualismus, ale právě na společenství církve, jehož hlavou je sám Kristus. My všichni jsme pak odpovědni nejen sami sobě, ale také jemu. Všichni jsme částí těla Kristova, Bůh vydává kolektivní požehnání nebo tresty, celý národ může být zasažen hříchem. Cílem rodinné terapie bude pomoci rodině dešifrovat skryté poselství, které je za symptomem skryto, pomoci nalézt lepší způsob, jak může toto poselství být sděleno.

Terapie soustředěná na člověka. Zakladatel terapie soustředěné na člověka Carl Rogers pocházel z fundamentalisticky orientované křesťanské rodiny, která rigidně trvala na dodržování křesťanských tradic. Ve své psychoterapii, označovaná též po svém zakladateli rogersovská, předpokládá, že každý člověk má své vrozeně pozitivní jádro. Jeho negativní sklony jsou pouze následkem neuspokojených potřeb (Matoušek, 2003, s. 120). Pro jedince je důležité cítit se přijatý, např. v rodině. Vhodným přístupem a podporou sebevědomí, dává terapeut klientovi zakoušet přijetí, projevit naplno své přirozené pocity a využít svůj potenciál k nalezení optimálního východiska.

Z křesťanského pohledu je láska důležitou veličinou, v terapii však chybí místo pro milost a odpuštění. Stále však platí, miluj svého bližního jako sebe sama. Pokud budeme přijímat sami sebe, budeme schopni totéž nabídnout i ostatním. V přístupu se teologické a psychologické východisko příliš neliší, důraz je kladem zejména na klientovo prožití plného přijetí v rámci terapie.

5. 5. 2 Křesťanské přístupy

Druhá skupina zahrnuje přístupy vytvořené křesťany, vycházející z křesťanských tradic. Centrem těchto přístupů je Bible (In Raus, 2004, s. 36 – 40).

Biblické poradenství. Biblické poradenství souvisí s přístupem Larryho Crabba, Henryho Clouda a dalších. Výsledkem bádání Larryho Crabba byla kniha *Basic Principles of Biblical Counseling* z roku 1975. Jeho dílo lze rozdělit do tří období, první bylo zaměřeno na změnu mysli, podobný kognitivní terapii. Ve druhém období vidí hlavní problém v prázdném jádru lidské bytosti, v třetím období se zaměřuje na roli křesťanského společenství, v rámci něhož je možné odhalit své nejhlubší nitro.

Okusili-li jsme přijetí v rámci společenství, snadno porozumíme tomu, jaké to je, když nás přijímá Bůh. Z hříchu se můžeme osvobodit pokáním, vpuštěním Boha do nejhlubších míst našeho nitra.

Noutetické poradenství. Noutetické poradenství je spojováno se jménem Jay Adamse. Adams viděl konflikt mezi teologií a psychologií velice rozostřeně, zastával konfliktní model. Uznával jen dva druhy poradenství, Boží a ďábelské, které jsou spolu ve sporu. Podle něj se Pravý křesťan má zabývat tím, co vychází jenom a pouze z Bible. Název vychází z řeckého *noutetheo* napomínám. Hlavní složka noutetického poradenství spočívá v odhalení hříšného jednání a v nápravě podle Božího Slova. Terapeut se formou konkrétních otázek snaží formulovat hřích, který se skrývá za klientovým problémem (např. pýcha, nezodpovědnost, závist). Následně terapeut vyzve klienta k pokání, pokusí se klientovi ukázat nový směr na konkrétním biblickém jednání.

Vnitřní uzdravení. Technika vnitřního uzdravení vychází z učení Agnes Sanfordové. Její práce, označovaná jako „uzdravení vzpomínek“, byla zakotvena v (Jk 5, 13 – 16): „...*Vyznávejte hříchy jeden druhému a modlete se jeden za druhého, abyste byli uzdraveni.*“ Ukazovala na to, že staré hříchy, mohou být zasunuty, aby se později projeví nežádoucím způsobem. Jsou-li hříchy odpuštěny a srdce očištěno, lidská duše dosáhne klidu a míru. Sami nedokážeme změnu uskutečnit, můžeme změnit sebe prostřednictvím Krista.

5. 6 Pastorační péče v sociální práci

5. 6. 1 Stručná historie

Sociální práce byla v Evropě po dlouhou dobu v rukou církve. Ve smyslu lásky k bližnímu svému konali dobrodiní jak jednotlivci (na našem území například svatá Anežka), tak skupiny věřících. Se vznikem řeholí se sociální práce začala institucionalizovat. S postupem času byly zvyšovány nároky na profesionalitu těchto institucí. Ukázalo se, že křesťanská láska a odhodlání jsou sice základem sociální péče, samy o sobě však nestačí. Pro práci s určitými skupinami (handicapovaní, nemocní...) byla zapotřebí určitá znalost a kvalifikace, potřebná k vykonávání této služby. Instituce se začaly od sebe oddělovat a specializovat se.

Úloha církve na poli sociální práce, která byla zpočátku natolik samozřejmou a autonomní, začala slábnout s příchodem státu, který začal zasahovat do jejích kompetencí. Definitivní „dobu temna“ pro charitu a činnost církve obecně znamenal nástup komunismu,

který se po dlouhá desetiletí systematicky snažil zadupat do země vše, co by s vírou a církví mohlo mít jen trochu společného. V tomto období přechází sociální práce, dá-li se hovořit o sociální práci v plném slova smyslu, bezvýhradně pod taktovku státu. Tyto změny dopadly neblaze zejména na cílovou skupinu potřebných, jejichž zájmy byly vytlačeny mimo centrum dění. Některé skupiny obyvatel (handicapovaní, mentálně postižení...), které nebyly pro socialistou společnost dostatečně „reprezentativní“, jakoby přestaly existovat. Tito lidé byli často vytlačeni na okraj společnosti a jejich problémy byly před veřejností tabuizovány.

Některé důsledky tohoto počínání vnímáme ještě dnes, kdy z české, do značné míry sekularizované společnosti, vymizela původní křesťanská solidarita.

V dnešní době působí na území České republiky několik církevních organizací (Katolická charita, Diakonie Českobratrské církve evangelické, sdružení ADRA), z nichž většina je prostřednictvím svých aktivit známá široké veřejnosti a zastává důležitý podíl na poli neziskového sektoru.

5. 6. 2 Duchovní dimenze v sociální práci

V křesťanském pojetí sociální práce se klade důraz nejen na biologické potřeby klienta, ale také na jeho duchovní nároky. Zejména při práci s umírajícími, těžce nemocnými a jejich rodinami, může být tento směr velmi podstatný při pochopení a vyrovnaním se se skutečností, s blízkostí smrti nebo snášením bolesti. Setkání s Bohem a jeho plná přítomnost nám může pomoci překonat mezní situace v našem životě.

5. 6. 3 Místo pastorační činnosti v sociální práci

V pastorační péči nejde v první řadě o konání bohoslužeb a čtení z Písma, ale o individuální péči o člověka (rodinu). Pastorační činnost by z hlediska odbornosti měla splňovat stejná kritéria jako sociální práce, hlavní rozdíl tkví v tom, že se jedná o činnost poskytovanou z perspektivy víry. Pastor vede svého klienta a pomáhá mu zvládnout obtížné životní situace, při čemž hraje roli víra pomáhajícího, případně osobní víra klienta. Důraz je kladen na doprovázení, tedy na proces, který vylučuje záměrnou manipulaci za účelem obrácení člověka k dané církevní instituci.

5. 6. 4 Pastorační rozhovor jako základní forma péče

Pastorační rozhovor nemusí mít ani striktně náboženský, ani „nenáboženský“ charakter. Jeho průběh a podoba reaguje na aktuální stav klienta, na to s jakým problémem a

v jakém rozpoložení přichází. Hlavním cílem není okamžité vyřešení problému, ale ujistění klienta v tom, že má ve svém pastorovi oporu a že není ve svízelné situaci sám. Druhotně si klade za cíl, aby klient pochopil, že jeho „spojencem“ není pouze pastor, ale i samotný Bůh, pro samotnou práci však není nezbytně nutné, aby tento cíl byl splněn.

Z dlouhodobého hlediska je cílem rozhovoru pomoci klientovi žádoucím způsobem zvládnout obtížnou situaci, ve které se momentálně nachází. K uskutečnění pomoci je zpravidla zapotřebí víc než jeden rozhovor, ať už jde o rozhovor mezi čtyřma očima nebo ve skupině.

Pastorační rozhovor, ačkoli má svou psychologickou a v některých případech i psychoterapeutickou rovinu, nesmí být v žádném případě zaměňován s psychoterapií, k jejímuž vykonávání nemá duchovní potřebnou kvalifikaci, a která ze své podstaty hlásání víry nepřijímá. Pastorační rozhovor však není ani náboženskou agitací, je veden na náboženském stupni víry, který je vzhledem ke klientovi přiměřený. Utrpení klienta by nemělo být obhajováno náboženskými motivy, dimenze víry by měla především sloužit jako určitá naděje.

5. 6. 5 Pastorační práce s mládeží v těžkých životních situacích

Pastorační péče pomáhá mladým lidem překonat pocity spojené s nelehkou životní situací, ve které se momentálně nacházejí. Tváří v tvář rozvodu je mohou zastihnout pocity viny, strachu a nejistoty, které pastor citlivým přístupem může pomoci rozptýlit nebo alespoň zmírnit.

Výchovná práce znamená v neposlední řadě také předávání morálních hodnot. Pokud je pedagog víc křesťanem, má touhu předávat svým žákům hodnoty evangelia. Tato touha však v praxi může narážet na nezájem mladých lidí o náboženství. Sociální pracovník by proto měl reflektovat svoje představy o poslání s tím, co od něj praxe očekává (Kaplánek, 1999).

„Pastorace mládeže je evangelizační jednání církve s mladými, pro mladé a skrze mladé lidi. Jejím cílem je, aby mladí lidé objevili životní možnosti, které nabízí evangelium a přivlastnili si je, a tak našli svoji osobní identitu, poznali svoje povolání stát se novým lidem Božím a svým dílem přispět k tomu, aby se současná církev stala znamením a nástrojem kultury života.“ (Lechner In Kaplánek, 1999, s. 20)

Pastorační péče s mládeží je „nastavena“ tak, aby obsáhla co nejširší cílovou skupinu, přičemž jejím primárním cílem není propagace náboženských aktivit. Hlavní důraz je kladen na provázení mladého člověka na jeho cestě životem.

Hlavní otázkou zůstává, jak oslovit mladé lidi náboženskými aktivitami v rámci volnočasových aktivit. Církevní instituce mohou mladým lidem uspokojit touhu uniknout z denní šedi od rizikového chování (braní drog, užívání alkoholu), poskytnutím odpovědí na otázky po smyslu života.

Tento záměr můžeme v praxi realizovat vytvořením vhodného prostoru a atmosféry, kde se mladí lidé budou cítit příjemně a kde mohou trávit svůj volný čas. Mezi vztyčné body práce s mládeží patří podle Kaplánka (Kaplánek, 1999):

- vytváření pozitivní atmosféry ve skupině
- vznik hlubších přátelství a partnerských vztahů
- možnost silných a integrujících zážitků
- možnost osobních rozhovorů (i s dospělými)
- setkání s osobním svědectvím věřících křesťanů.

5. 6. 6 Formační vliv některých forem volnočasových aktivit

Náročný program má také preventivní funkci – plně zaměstnává účastníky, takže už nemají potřebu vyvíjet nějaké aktivity mimo. Proto jsou projekty zážitkové pedagogiky vhodné i pro mladé lidi se sociálními problémy. Realizace programu totiž vyžaduje i od nich nezbytné zapojení.⁶

Jedním z úkolů pastoračních preventivních programů je nabídnout mladým lidem prostor, kde mohou efektivně trávit volný čas. Mezi takováto zařízení mohou patřit střediska mládeže, která nabízejí různé volnočasové aktivity, a nízkoprahové kluby. Nízkoprahové kluby jsou z hlediska pastorační péče velmi důležité, neboť poskytují své služby zdarma a jsou tedy dostupné širšímu okruhu zájemců. Dostanou se sem i klienti, kteří by jinak trávili svůj volný čas poflakováním, kouřením apod.

NZDM⁷ (např. klub Husita, provozovaný Českoslouenskou církví husitskou, klub Vrtule provozovaný společenstvím Salesiánů Dona Bosca) nabízí pestrý program, který dokáže mladé lidi zaujmout (výtvarné činnosti, fotbálek, sportovní aktivity, workshopy,

---

⁶ Např. projekt Arche Noah Evangelické církve metodistické v Rakousku.

⁷ nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

koncerty apod.) a zároveň jim umožňuje trávit čas jinde než na ulici. Na klubu je přítomný sociální pracovník, který v případě zájmu řeší s klientem jeho starosti, pomáhá mu sehnat brigádu, poskytuje poradenské služby apod. Děti a mladí lidé mohou v klubu nejen odpočívat a bavit se, ale najdou zde i bezpečný prostor bez drog. Každý klub má svá pravidla, která musí jeho návštěvníci dodržovat a sankce za jejich porušení. V ideálním případě by si tímto mladí lidé měli vštěpovat určité zásady, na kterých společnost funguje a jejichž dodržování se v mnohých rodinách nevyžaduje.

Pracovník může mladému člověku sloužit jako vzor, přirozená autorita, která v jeho rodině může chybět (např. i z důvodu odchodu otce od rodiny vlivem rozchodu). Měl by se proto snažit pracovat podle svého nejlepšího přesvědčení.

V pojetí volného času hraje pracovník s mládeží roli přítele, sdílí s mladými lidmi zážitky, starosti a pocity. Základem pastorační péče je dobré vedení rozhovoru, jehož předpokladem je umění naslouchat. V první řadě nejde o moralizování a mentorování ze strany dospělého člověka, důležité je poskytnutí jiného náhledu na daný problém. Pokud se pracovníkovi podaří vytvořit si s klientem vřelý vztah, může případně zavést řeč i na náboženské otázky.

„V dobrém vztahu, který není zatížen strachem, může člověk sdělit, jak chápe vlastní existenci, jak prožívá sám sebe. Čím je vztah otevřenější, tím se partneři v rozhovoru vyjadřují s menší mírou opatrnosti a obrany, a tak mohou spolu vzájemně jednat svobodněji a bez obranných prostředků.“ (Schmid In Kaplánek, 1999, s. 15)

Závěr

Prvotním záměrem bakalářské práce bylo popsat na základě dostupných zdrojů problematiku jevu syndromu zavrženého rodiče, i problematiku porozvodových vztahů obecně. Během práce však vyvstaly další otázky a podněty k zamyšlení, například otázka tradičního rozdělení rolí muže a ženy při výchově dětí, která při sporech o svěřování dítěte do výhradní péče jednoho z rodičů může mít určitou váhu.

Manželství se v postmoderní době stává velmi křehkou institucí zejména proto, že je v mnoha případech zakládáno na základě individuálních zájmů partnerů. Manželé pak často přijmou rozvod jako nejjednodušší řešení vzájemných konfliktů a partnerský vztah ukončí. Dítě rozvodem přichází o pocit bezpečí a jistoty, do té doby zprostředkovaný právě prostřednictvím rodičů. Při svých vzájemných sporech rodiče často zapominají, že právě jejich děti rozvodem nejvíce trpí, že mohou být z nastalé situace zmatené a vyděšené. Je právě na rodičích, aby dítěti celou situaci vysvětlili a utvrdili ho v tom, že i když se vztah mezi nimi změnil, jejich vztah k dítěti se nemění.

Hlavním cílem při rozvodu je úprava poměrů nezletilých dětí tak, aby byly co nejvíce v souladu s jejich zájmy. Tam, kde rodiče dokážou zastávat jednotný postoj a dohodnout se na společném řešení, ať už se jedná o společnou nebo střídavou výchovu, či tradiční svěření do péče jednoho z rodičů, je situace jasná. V případě, že rodiče nejsou schopni se dohodnout, zůstává rozhodnutí v rukou soudu, který určí takové uspořádání, které je pro dítě nejlepší.

Do rodičovských sporů jsou v mnoha případech zatahovány i děti, které mohou být podněcovány k tomu, aby uzavřely koalici s jedním z rodičů proti tomu druhému. Tyto tendence, označované některými jako syndrom zavrženého rodiče, se mohou vyskytnout v rámci rodičovských konfliktů a jejich dopad na psychiku dítěte může být horší, než rozvod samotný.

Cílem sociální práce by mělo být zmírnit následky rozvodu nejen pro dítě, ale i pro celou rodinu prostřednictvím přístupných a kvalitních sociálních služeb, zejména využitím rodinné mediace při řešení rozvodových sporů.

Je potřeba si uvědomit, že nejen rodiče spoluutvářejí další rozvoj dítěte po rozvodu. Určitou měrou se na něm podílejí, zejména v komplikovaných případech, i třetí osoby, jako jsou právníci, soudci, psychologové a sociální pracovníci. Při své práci by neměli zapomínat na lidský rozměr celé problematiky, emoce a další činitele, které mohou významně ovlivňovat

průběh rozvodu a zkreslovat skutečné dění. Tito pracovníci by měli být schopni reflektovat svoje vlastní představy a názory tak, aby dokázali objektivně posuzovat každý případ zvlášť, s přihlédnutím na individuální potřeby konkrétního dítěte a rodiny, a zejména s vyloučením zažitých stereotypů a tradičních pojetí.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá syndromem zavrženého rodiče, fenoménem, jehož nárůst úzce souvisí s nárůstem rozvodů v posledních deseti letech. Tento fenomén reflektuje změny ve společnosti, které se promítají do vývoje v oblasti péče o děti, související například s ustanovením institutu společné a střídavé výchovy jako alternativy k tradiční výhradní péči. Syndrom zavrženého rodiče vykazuje prvky psychické manipulace. V rámci práce jsem mimo jiné popsala příčiny, způsoby i důsledky tohoto jevu. V souvislosti s vysokým počtem rozvodů se tato problematika dostává do podvědomí odborníků, mezi kterými vyvolává protikladné tendence. Profesionální přístup pracovníků, uplatňovaný zejména prostřednictvím mediace a rodinné terapie, může rozvodový konflikt pozitivně ovlivnit, nebo alespoň zmírnit jeho dopad.

Summary

The bachelor thesis deals with parental alienation syndrome, a phenomenon whose growth is mainly related to the increase in divorces over the past decade. This phenomenon reflects changes in society that are reflected in developments in the field of childcare, for example, associated with the provision of joint and AC Institute of Education as an alternative to traditional sole custody. Parental alienation syndrome has elements of psychological manipulation. In this thesis, I also described the causes, modalities and consequences of this phenomenon. In connection with a high number of divorces, the issue gets to the experts at the subconscious, which raises the opposite trend. Professional approach of our staff, particularly applied through mediation and family therapy, may positively affect the timing conflict, or at least mitigate its impact.

Seznam použité literatury

a) Monografie

1. ADLER, A. *Psychologie dětí*. 1. vyd. Praha: Práh, 1993. ISBN 80-85809-04-4.
2. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5.
3. BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-605-0.
4. BAKALÁŘ, E. – NOVÁKOVI M. a D. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-157-3.
5. BAKALÁŘ, E. *Rozvodová témata a moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
6. DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8.
7. GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1996. ISBN 80-85529-22-X.
8. GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
9. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*. Praha: Selesiánská provincie, 1999.
10. KRČMÁŘOVÁ B. *Syndrom zavrženého rodiče. Děti a jejich problémy II. sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2007. ISBN 978-80-254-1372-2.
11. KŘIVOHLAVÝ, J. *Pastorální péče. Studijní texty Evangelikálního teologického semináře*. Praha: Oliva, 2000. ISBN 80-85942-42-9.
12. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují?*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN: 80-7178-058-8.
13. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN: 80-7178-085-5.
14. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, Psychiatrické centrum Praha, 1994. ISBN 80-85824-06-X.
15. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
16. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

17. OPATRNÝ, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. 4. vyd. Praha: Grantis, 2006. ISBN 80-254-3051-0.
18. OPATRNÝ, A. *Pastorační péče v sociální praxi*. Praha: Pastorační středisko Praha, 2000. ISBN 80-238-5917-X.
19. OPATRNÝ, A. *Pastorace v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.
20. PESHKE, K. – F. *Křesťanská etika*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-718-9.
21. ROTTER, H. *Sexualita a křesťanská morálka*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-669-7.
22. TASCHER, K. *Vztah teologie a psychologie v pastoračním poradenství*. 1. vyd. Praha: Sdružení evangelikálních teologů, 2004. ISBN 80-7255-056-X.
23. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené vydání Praha: Portál, 2004. ISBN 978-80-7367-414-4.
24. VYBÍRAL, J. *Pastorální a etické výzvy v oblasti manželství, rodiny a sexuality*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-176-5.
25. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8.
26. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN: 80-85875-52-7.
27. WILSON, E. *O lidské přirozenosti*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-217-0.
28. YABLONSKI, L. *Otcové a synové*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

b) Periodika

1. BAKALÁŘ, E., NOVÁK, D. Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (1. část). *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 11, s. 7 – 10. ISSN 1212-866X.
2. BAKALÁŘ, E., NOVÁK, D. Styk dítěte s druhým rodičem: nový pohled na starý problém (2. část). *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 12, s. 7 – 10. ISSN 1212-866X.

3. BAKALÁŘ, E., NOVÁK, D. Vyslechnutí dítěte před soudem. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 3, s. 3. ISSN 1212-866X.
4. FRANCOVÁ, M. Rozvod manželství (1. část). *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 4, s. 10 – 15. ISSN 1212-866X.
5. FRANCOVÁ, M. Rozvod manželství (2. část). *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 5, s. 9 – 13. ISSN 1212-866X.
6. GJURIČOVÁ, Š. Syndrom zavrženého rodiče? *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2005, roč. 7, č 10, ISSN 1212-866X.
7. KUŤÁK, Z. Privátní psychologické posudky ve sporu o výchovu dětí. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 9, s. 20 – 22. ISSN 1212-866X.
8. MACHÁČKOVÁ, L. Mobilní telefon a styk s rodiče s dítětem. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 5, s. 12 – 16. ISSN 1212-866X.
9. NOVOTNÁ, V. Úmluva o styku s dítětem. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 4, s. 15 – 19. ISSN 1212-866X.
10. POLÁKOVÁ, O. Úskalí současného rozhodnutí. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 6, s. 5 – 9. ISSN 1212-866X.
11. PRŮCHOVÁ, B. Lze prosadit střídavou péči proti vůli jednoho z rodičů. *Právo a rodina: rodina, manželství, děti a mládež, dědictví*, 2003, roč. 5, č 10, s. 9 – 11. ISSN 1212-866X.